

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Monika Dohnalová

Spisovná a nespisovná čeština v prózách Michala Viewegha

Standard and non-standard Czech in prosaic works by Michal
Viewegh

Praha 2013

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.**

Ráda bych poděkovala panu profesorovi Marešovi za jeho ochotu a čas, jež mi věnoval při vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá spisovnými a nespisovnými jazykovými prostředky ve třech románech Michala Viewegha. Vybrané romány jsou *Výchova dívek v Čechách*, *Zapisovatelé otcovský lásky* a *Román pro muže*. Nalezené jazykové prostředky jsou klasifikovány a je stanovena funkce, kterou v románech mají. Klasifikace nespisovných jazykových prostředků je provedena podle přehledu nespisovných prostředků, jenž je vypracován podle současných stylistik. Východiskem pro stanovení funkce nespisovných jazykových prostředků je obecný popis funkce nespisovnosti v literatuře. Základní funkcí nespisovných prostředků v analyzovaných románech Michala Viewegha je funkce charakterizační. Časté je i užívání nespisovnosti v emotivních situacích a v jazyce mládeže. Dále nespisovnost vyjadřuje osobní vztahy mluvčích k jiným osobám.

Klíčová slova: spisovná a nespisovná čeština, nespisovné jazykové prostředky, nespisovnost v české próze, funkce nespisovnosti v literatuře

Abstract

This bachelor thesis deals with standard and non-standard linguistic means in three novels by Michal Viewegh. Novels were selected as follows: *Výchova dívek v Čechách*, *Zapisovatelé otcovský lásky* and *Román pro muže*. Linguistic means found were classified and their function in novels was determined. Classification of non-standard means was done according to summary compiled in compliance with the contemporary stylistics. General description of non-standard level Czech function in the literature was a basis for determination of function of non-standard linguistic means. Basic function of non-standard means in specific novels by Michal Viewegh is the characterizing one. A non-standard level Czech is often used in emotive situations and language of youth. This level of Czech expresses personal relations of speakers to other persons.

Keywords: standard and non-standard Czech, non-standard linguistic means, non-standard linguistic means in Czech prose, function of non-standard linguistic means in literature.

I. Úvod.....	6
II. Vlastní práce.....	7
2. Michal Viewegh.....	7
2.1. Biografie.....	7
2.1.2. Postavení M. Viewegha v české literatuře.....	8
2.3. Spisovná a nespisovná čeština.....	10
2.4. Nespisovná čeština v současné české próze.....	13
2.5. Nespisovné prvky v literatuře a jejich funkce.....	16
2.6. Nespisovné prvky v jazykových rovinách.....	18
2.7. Rozbor románů Michala Viewegha.....	29
2.7.1. Výchova dívek v Čechách.....	29
2.7.1.1. Rovina fonetická.....	29
2.7.1.2. Rovina morfologická.....	31
2.7.1.3. Rovina lexikální.....	33
2.7.1.4. Rovina syntaktická.....	36
2.7.2. Zapisovatelé otcovské lásky.....	36
2.7.2.1. Rovina fonetická.....	37
2.7.2.2. Rovina morfologická.....	38
2.7.2.3. Rovina lexikální.....	40
2.7.2.4. Rovina syntaktická.....	42
2.7.3. Román pro muže.....	42
2.7.3.1. Rovina fonetická.....	42
2.7.3.2. Rovina morfologická.....	44
2.7.3.3. Rovina lexikální.....	46
2.7.3.4. Rovina syntaktická.....	47
III. Závěr.....	48

I. Úvod

V bakalářské práci Spisovná a nespisovná čeština v prózách Michala Viewegha se budu především zabývat jazykovým rozbořem tří románů. Jsou to romány *Výchova dívek v Čechách* z roku 1994, *Zapisovatelé otcovské lásky* z roku 1998 a *Román pro muže* z roku 2008. Budu hledat nespisovné prvky na čtyřech rovinách jazyka – na rovině fonetické, morfologické, lexikální a v omezené míře i na rovině syntaktické. U každé roviny uvedu konkrétní příklady z románů a u některých příkladů i kontext, v němž byly příklady použity. Na základě nalezených jazykových prostředků se pokusím určit, jakou funkci konkrétní nespisovné jazykové prostředky v textu plní, zda se objevují v řeči postav, nebo v partu vypravěče, zda slouží k charakteristikám postav, nebo prostředí. Budu sledovat, zda je nespisovnost typická pro konkrétní postavy, nebo pro určité typy lidí. Nejprve uvedu několik informací o Michalu Vieweghovi a o jeho současné pozici na české literární scéně. Poté podle základních stylistických příruček pojednám o současné spisovné a nespisovné češtině. Nespisovné jazykové prostředky na jednotlivých jazykových rovinách budou klasifikovány podle obecného přehledu nespisovných jazykových prostředků, který bude rovněž vypracován podle současných stylistik. Dále uvedu základní informace o nespisovnosti v umělecké literatuře a o funkci nespisovných prostředků v literatuře obecně. Podle obecných informací o funkcích nespisovnosti v literatuře budu určovat funkce u konkrétních příkladů z Vieweghových románů.

II. Vlastní práce

2. Michal Viewegh

2.1. Biografie

Michal Viewegh se narodil 31. 3. 1962 v Praze, dětství a mládí prožil v malém městečku Sázava v okrese Kutná Hora. Po maturitě na gymnáziu v Benešově (1980) nastoupil ke studiu na Vysoké škole ekonomické. V letech 1983 – 1985 studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy češtinu a pedagogiku (diplomová práce Učitelské povolání ve světle české a světové prózy). Od roku 1993 byl redaktorem v nakladatelství Český spisovatel.

Viewegh začal publikovat v časopisech v průběhu 80. let, zejména povídky ve víkendové příloze Mladé fronty a v Mladém světě. Rovněž publikoval v Literárních novinách, Tvaru i jinde. První knihu vydal v roce 1990 v nakladatelství Československý spisovatel: *Názory na vraždu*. V roce 1992 uveřejnil kritikou nejvíce oceněný román *Báječná léta pod psa*. Obdržel za něj i cenu Jiřího Ortena. Po publikaci tohoto románu odchází do redakce nakladatelství Český spisovatel. Zde vychází jeho další román *Výchova dívek v Čechách*, který byl čtenáři opět dobře přijat, kritikou však nikoli. Pro potřeby své práce ještě uvedu román *Zapisovatelé otcovské lásky*, který vychází roku 1998, a román *Román pro muže*, jenž vyšel roku 2008. Některé Vieweghovy romány byly zfilmovány (*Báječná léta pod psa*, *Román pro ženy*, *Výchova dívek v Čechách*,...).¹

---

¹ Slovník české literatury po roce 1945, s. 625 - 626

2.1.2. Postavení M. Viewegha v české literatuře

Michal Viewegh v jednom z mnoha interview říká: „Ten obrovský zmatek vlastního života je přirozeným základem pro psaní. Musím to nějak reflektovat. Této reflexi musím dát podobu románu, i vycházím vstříc nějakým čtenářským očekáváním.“² Viewegh vstupuje do literatury v devadesátých letech. Podle B. Hoffmana už jeho prvotina vykazuje rysy postmoderní literárnosti, stejně jako jeho pozdější práce.

Jak dále píše L. Machala, po vydání jeho čtvrté knihy se v české literatuře objevuje tzv. spor o Viewegha. „Spisovatelovo lpění na opakovaném tvůrčím konceptu, balancujícím mezi kýčem a jeho protipólem, tedy náročným uměním, naráží od poloviny devadesátých let na stejně tvrdošijnou neochotu některých kritiků uznat legitimitu dotyčného konceptu.“³

L. Machala přichází s názorem, že ve druhé polovině devadesátých let se objevuje něco, co on nazývá „vieweghovským fenoménem“. Projev vieweghovského fenoménu však L. Machala vidí především ve výrazném nárůstu tzv. palimpsestového způsobu psaní: psaní à la určitý autor. Jeho knihy podle Machaly upozorňují, že na významu ztrácí slovo „literárně umělecké“, že se z knih vytrácí slovesné kultivování člověka i společnosti (Machala, 2001, s. 30). Dále k M. Vieweghovi přirovnává i další z českých autorů, v tomto případě autorek. Mluví především o Barbaře Nesvadbové a Simoně Monyové a další.

Autorovo postavení v literatuře upevňují i další skutečnosti. „Sám Viewegh se dobrovolně pasuje do role *styčného důstojníka mezi vysokým uměním a kýčem*.“⁴ Bohuslav Hoffman vidí Viewegha takto: „Tvorba Vieweghova se pokoušela radikálně rozrušovat mýty, jež ulpěly na textech i kulturní paměti, i vize v polistopadové době právě probuzené a nedostatečně reflektované. Specifičnost žánrově a stylově ambivalentních postmoderních textů spočívá v tom, že mýty nové společnosti nejen boří, ale může je – u některých čtenářů – i naopak posilovat.“⁵ M. Viewegh využívá ironii ve všech složkách výstavby textu. Specifičnost jeho psaní spočívá v tom, že do epických textů vkládá ironické invektivy a příběh tak tříští na situační momentky. Právě proto podle B. Hoffmana Vieweghovým románům rozumějí zvláště čtenáři časopisů a magazínů, kteří jsou na podobné styly textů

---

²Hoffmann, Michal Viewegh- autor postmoderních bestsellerů (Pokus o portrét postmoderního prozaika), s. 100

³Machala, Literární bludiště, s. 29

⁴Machala, Literární bludiště, s. 126

⁵Hoffmann, Post-strukturální myšlení a poetika české postmoderní literatury, s. 56

zvyklí. Sám Viewegh chápe své romány jako „meditaci o lidské situaci prostřednictvím imaginárních postav.“ (Hoffman, 1999 s. 113).

Viewegh nezasťirá, že se při psaní knih nechává silně inspirovat vlastním životem. Přesto se brání ztotožňování svého civilního já s literárními postavami ve svých románech. Jeho dílo není výjimkou v odkazování na mimoliterární skutečnost, a vytváří tak jednu z vrstev autorovy komunikace se čtenářem. V jeho románech zaujímá hlavní postavení autobiografický vypravěč, někdy to však bývá porušeno er- formou. Viewegh nerezignuje na tradiční vypravěčství, je pro něj důležitá svěžest podání, upřednostňuje zábavnou funkci a pointy. Nesnaží se texty přetěžovat složitými významy a symboly, jak tvrdí Machala.⁶

Jeho první romány a povídky byly kritikou přivítány, od vydání *Výchovy dívek v Čechách* (1994) k němu kritická obec ochladla, především kvůli využívání postupů triviální četby a upřednostnění zábavnosti před závažnější výpovědí.

Čtenáři na jeho dílech oceňují humor, hravost, čtivost a možnost ztotožnění se s nekomplikovanými postavami. Spisovatel na svém díle oceňuje zejména ironii, příběh, postmoderní hru, aktuálnost a uvěřitelnost. Kritika mu vyčítá povrchnost, rutinérství a psaní cílené na masy. Jeho postavám je pak vyčítána amorálnost. Hoffman⁷ uvádí dva typy čtenářů Vieweghových románů. Ty méně náročné, kteří především ocení poutavý děj, vtip a zajímavé postavy, a poté čtenáře – intelektuály, již ocení mimo jiné i četné aluze a narážky na jiná díla, ironické hry s citáty i mimotextové úvahy. V románech se často objevuje pluralita jak jazyková, tak stylová. Pluralita je dána odlišností jednotlivých postav a situací v daných knihách. Viewegh při psaní užívá prostředky spisovné i nespisovné, případně obecně české. Obvykle bývá nespisovné češtiny užíváno k hodnotící charakteristice postav, prostředí a situací. Dále například k navození pocitu běžné komunikace a v citově vypjatých situacích. Podrobněji o konkrétních spisovných i nespisovných prostředcích a jejich funkcích v románech Michala Viewegha bude pojednáno v samostatných kapitolách při jazykovém rozboru konkrétních děl.

---

⁶Machala, Literární bludiště, s. 127

⁷Hoffmann, Michal Viewegh – autor postmoderních bestsellerů (Pokus o portrét postmoderního prozaika), s. 109

2.3. Spisovná a nespisovná čeština

Pro potřeby své práce nyní uvedu základní vymezení spisovné a nespisovné češtiny. Publikace *Čeština-řeč a jazyk*⁸ říká, že český jazyk nemá jen jednu podobu, ale obsahuje jazyk spisovný, obecnou češtinu, nářečí, slangy, argoty a ostatní útvary, kterých se v komunikaci používá. Základní složkou každého jazyka je složka spisovná. „ Spisovný jazyk je útvar národního jazyka řídicí se kodifikací, užívaný záměrně v záležitostech národní kultury hmotné i duchovní – tedy při sledování vyššího komunikačního cíle. Jeho norma vyhovuje stylistické rozrůzněnosti, a jako jediný z útvarů má funkci národně reprezentační.“⁹

Prostředky spisovného jazyka jsou diferencovány a spojují se podle toho, zda jsou hovorové, neutrální, či knižní. Podle toho je možné spisovnou češtinu rozdělit na tři základní vrstvy. Na vrstvu neutrální, hovorovou a knižní.

Knižní vrstva je dnes v běžné mluvě zastoupena asi nejméně. Bývá znakem oficiálnosti, obřadnosti a slavnostnosti. Často také ale signalizuje neosobnost a nezúčastněnost uživatelů. Podle *Internetové jazykové příručky* se knižní jazykové prostředky uplatňují především v oblasti umělecké a mohou nést jistý rys vznešenosti a patosu. Ještě méně používanými jazykovými prostředky jsou výrazy archaické a historismy. Archaismy jsou zastaralé prostředky, které jsou vytlačovány prostředky novějšími, a proto se z jazyka postupně vytrácejí. Historismy označují zaniklé historické skutečnosti, je proto možné je považovat za typ historických termínů.

Neutrální vrstva je hlavní součástí spisovného jazyka. Je základem spisovného jazyka a právě tato vrstva by měla být určitým jádrem, garantem dorozumívání. Má být „signálem vysokého komunikačního cíle“.¹⁰

Chloupek hovorovou češtinu nepovažuje za samostatný útvar národního jazyka. Mluví o souboru prostředků, jež přísluší hovorovému stylu spisovné češtiny. Hovorová čeština je mluvenou podobou spisovné češtiny a tvoří určitý přechod mezi češtinou spisovnou a nespisovnou. Funguje jako signál nevěřejnosti projevu a neoficiálnosti. „Spisovné hovorové prostředky často pocházejí z oblasti nespisovné, a to obecně české (holka, kluk, kytka), z profesní mluvy (zubař, očař, krčař), nebo ze slangu (faulovat, havlbek).“¹¹

---

⁸ Čeština - řeč a jazyk, s. 21

⁹ Chloupek, Stylistické minimum, s. 9

¹⁰ Chloupek, Stylistické minimum, s. 11

¹¹ Čeština – řeč a jazyk, s. 22

Pro prostředky spisovné i nespisovné je typická dynamika. K posunům hranice spisovnosti dochází v poslední době stále častěji. Dříve obecné, slangové nebo expresivní lexémy bývají dnes už hodnoceny jako spisovné hovorové nebo dokonce neutrální.

Mezi nespisovné útvary jsou řazeny tradiční teritoriální dialekty, interdialekty a především obecná čeština. Tradiční teritoriální dialekty jsou vymezeny územně, jsou přísně normovány, omezené na oblast každodenní komunikace a bývají užívány živelně a neprestíženě. Interdialekt jako nestabilizovaný útvar národního jazyka vzniká jako nejvyšší vývojové stadium teritoriálních dialektů.

Nejdůležitějším útvarem nespisovného jazyka je obecná čeština. „Útvar jak interdialektového typu, tak typu standardu s vyšší komunikační funkcí...“¹² Obecná čeština patří do živé mluvené řeči každodenního života, užívá se především v neoficiálních projevech po celém území Čech a zasahuje i na Moravu. Užívání obecné češtiny v běžné mluvě i její odraz v umělecké literatuře svědčí podle Chloupka¹³ o tom, že se stává celonárodním nespisovným útvarem.

Mezi poloútvary národního jazyka jsou zahrnovány rozličné slangy, argot a profesní mluva.

Profesní mluva se chápe jako „nespisovná mluva příslušníků stejného povolání.“¹⁴ Bývá založena na spisovném jazyce, ale univerbizací docházelo k postupnému zjednodušování, a vznikaly tvary nespisovné (*slepák, císař* – z profesní mluvy lékařů). V profesní mluvě se mohou objevovat i prvky expresivní (*lokomotiva – berta, pegas, bardotka*). Některé profesionalismy mohou pronikat do spisovného jazyka a stávají se termíny.

Argot je „výrazivo vrstev společensky izolovaných sociálně vyřazených lidí. Tajná mluva společensky izolovaných skupin občanů původně ze sociálního podsvětí.“¹⁵ Argot funguje především jako mluvená forma, dříve utajovaná, aby jí ostatní nerozuměli (*káča, čundr, bachař*). Dnes se argotické výrazy nevztahují už jen na sociálně vyřazené osoby, ale pronikají i do jiných skupin.

Slang Čechová chápe jako nespisovné výrazivo zájmových skupin, které spočívá ve výrazové aktualizaci. Užívání slangu vystupuje jako projev společenské solidarity. Hlavním

---

¹² Současná česká stylistika, s. 51

¹³ Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti, s. 25

¹⁴ Čeština-řeč a jazyk, s. 24

¹⁵ Současná česká stylistika, s. 56

princípem je pojmenovávání pomocí metafor, a díky tomu pro jedno slovo existuje mnoho slangových variant. Opět sem pronikají expresivní výrazy (*biflovat, bičovat, hustit, dřít* ve významu „učit se“).¹⁶ Některá slangová slova nabývají charakteru složky obecné češtiny nebo i spisovného jazyka hovorového, jak uvádí ČŘJ.

Samostatnou skupinu v rámci nespisovné vrstvy jazyka tvoří slova vulgární – vulgarismy. Výrazy hrubé, sprosté a v rámci společnosti nepřijatelné, avšak velmi často užívány v mluvené podobě jazyka.

---

¹⁶ příklady: Čechová, Čeština – řeč a jazyk, s. 19 - 20

2.4. Nespisovná čeština v současné české próze

Obecná, a tedy nespisovná čeština se stává velkým objevem ve druhé polovině 50. let, jak píše ve své studii Alexandr Stich¹⁷. Předtím se v umělecké literatuře nespisovnost objevovala spíše sporadicky, především pak jako prostředek vnější charakteristiky, nebo jako poukaz na sociální příslušnost. Sloužily k tomu hlavně dialekty a regionální prostředky. Nespisovných výrazů bylo užíváno náznakově a jen tam, kde to bylo nezbytně nutné, například při popisu situací. Až poté získává dominantní postavení obecná čeština. Při popisu pronikání obecné češtiny je nemožné nezmínit Jaroslava Haška a jeho román *Osudy dobrého vojáka Švejka* z počátku 20. let 20. století. Právě u Haška „nespisovné prostředky plnily zejména funkci tzv. jazykové charakteristiky, tj. poukazovaly na regionální, sociální, vzdělanostní, profesní, případně generační status postav.“¹⁸

Na počátku 50. let začala být podoba jazyka autoritativně kontrolována a nespisovné prvky byly shledány jako něco nepatřičného, součást minulosti, něco co je postupně odsouzeno k zániku. V této době bylo také typické, že se obecné češtiny užívalo především při charakteristice negativních postav. Karel Hausenblas¹⁹ to ukazuje na Řezáčově *Nástupu*, kde záporné postavy mluví obecnou češtinou a postavy kladné češtinou hovorovou na spisovném základě s některými prvky obecně českými. Vzápětí dodává, že tato tendence v užívání nespisovných prostředků k hodnotící charakteristice se příliš neujala. Přesto však vznikala díla, která nespisovnou češtinu užívala jako zdroj inovace literárního vyjádření. Jako příklad Mareš ve své studii uvádí díla Josefa Škvoreckého a Bohumila Hrabala. „Obrat k nespisovnosti byl součástí obecnějších změn, přesunu k problematice každodenního života a k lidské subjektivitě.“²⁰

Alexandr Stich poukazuje na další zvrat, ke kterému dochází v české literatuře, především pod vlivem překladů. Uvádí zde jména jako J. D. Salinger, P. P. Pasolini a W. Miller. Na druhé straně ale tvrdí: „příčiny je nutno hledat hlouběji, ve stavu a vývoji samé české literatury a jejího jazyka.“²¹ Hlavní bylo úsilí o subjektivizaci prózy, o hlubší proniknutí do samotného nitra postav o zachycení prožitků hrdinů.

V 70. letech dochází k oscilaci mezi prvky spisovnými a nespisovnými. Mareš píše, že

---

¹⁷ Stich, K obecné češtině v současné krásné próze (Ota Pavel), s. 1

¹⁸ Mareš, Mezi spisovnou a obecnou češtinou, s. 3

¹⁹ Hausenblas, Čeština v dílech slovesného umění, s. 96

²⁰ Mareš, Mezi spisovnou a obecnou češtinou, s. 4

²¹ Stich, K obecné češtině v současné krásné próze (Ota Pavel), s. 1

není možné tuto situaci spolehlivě vysvětlit principem jazykové charakteristiky ani snahou o zaujetí citového postoje. Příklání se k názoru, že by nespisovná čeština v tomto případě mohla působit jako zdroj napětí, překvapení a kontrastu.

Pro 80. léta je v samizdatové a undergroundové literatuře charakteristické nespisovné vyjadřování, jež vystupuje jako výraz nespokojenosti s oficiálně stanovenými hodnotami. „Nespisovné vyjadřování (mnohdy spojené s vulgarismy) často fungovala jako poukaz na nekonvenční, alternativní postoje, jako výraz opozice vůči oficiálně hlásaným hodnotám.“²² Na druhé straně se spisovné vyjadřování stává prostředkem k vyjádření negativního hodnocení představitelů oficiálních společenských struktur.

V 90. letech je jazyková situace velmi uvolněná. Spisovné a nespisovné češtiny autoři užívají podle své chuti a záměru. Do psaných děl se dostává mluvený jazyk slangový, profesní a další variety. Je zde přítomna spontaneita a volná hra s jazykem.

A. Stich ve studii O jazyce dvou současných autorů píše, že obecná čeština přitahovala autory hlavně proto, že jim nabízela velké množství prostředků expresivních. Dává jim možnost využití svěžích frazémů a neotřelých metafor.

I přesto Stich pokládá vytříbený spisovný jazyk za základ každého literárního díla. Odůvodňuje to výrokem „spisovný jazyk je stále tím útvarem, na jehož pozadí čtenář dílo vnímá a jen jeho existence umožňuje, že lze nespisovného útvaru esteticky využít.“²³

I když se díky obrovské vlně nespisovných prostředků v uměleckých dílech předpokládalo, že se stane jazykovým základem textů, úplně se tak nestalo. A. Stich jako jednu z možných příčin zmiňuje fakt, že obecná čeština byla používána především jako prostředek silné aktualizace uměleckého jazyka, jako něco, co bylo nové, překvapující. Čím více próz užívalo obecné češtiny a prvků slangových, tím více se jazyková novost ztrácela a tyto prvky se stávaly očekávanou součástí literárního díla. To ale neznamená, že se nespisovných prvků v literatuře přestalo užívat, jen se autoři museli naučit užívat zmíněných prostředků novým a neotřelým způsobem, aby byly díla pro čtenáře stále lákavá.

Další možnou příčinu, o níž mluví v jiné ze svých studií²⁴, vidí Stich i v tom, že díla společensky závažná vznikají především ve spisovném jazyce a právě tato díla jsou tím, co společnost ovlivňuje. „Obecné češtiny se s obrovským nadšením zmocnili epigonští autoři

---

²² Mareš, Mezi spisovnou a obecnou češtinou, s. 4

²³ Stich, O jazyce dvou současných autorů, s. 114

²⁴ Stich, K obecné češtině v současné krásné próze, s. 1

druhého a třetího řádu a začali ji esteticky diskreditovat. “²⁵ Ono mechanické uplatňování obecně českých prvků neprestížními autory opět snižovalo její dřívější perspektivu.

V současné době se velmi oblíbeným trendem stává střídání jazyka spisovného a jazyka nespisovného. Autor užívá jednoho nebo druhého podle vlastních uměleckých cílů a potřeb.

---

²⁵ Stich, K obecné češtině v současné krásné próze, s. 2

2.5. Nespisovné prvky v literatuře a jejich funkce

Asi nejzákladnější funkcí nespisovné češtiny v literatuře je její funkce charakterizační. Charakterizační funkce jazyka se uplatňuje především v promluvách postav. Právě proto jsou často v pásmu postav používány jiné jazykové prvky než v pásmu vypravěče. Zpočátku k tomuto účelu sloužily především dialekty, jež hrdinu zařazovaly k určitému sociálnímu prostředí, do kterého patřil, nebo mohly sloužit k jistému generačnímu zařazení postav. V dílech z dřívější doby se objevovaly i výrazy profesní, jež charakterizovaly hrdinu vzhledem k jeho profesi. Nářeční či určité slangové výrazy byly typické zvláště pro osoby s nižším společenským statutem, pro lid z venkova a okraje společnosti. Dnes bychom dialekty vnímali asi jen jako prostředek signalizace teritoriální příslušnosti.

Oproti tomu i spisovný jazyk může mít a má v některých případech charakterizační funkci nebo slouží jako prostředek určité stylizace. Stejně jako u nespisovného jazyka záleží na prostředí, nebo společenství, v němž se daná postava vyskytuje. Někdy i nepřítomnost nespisovných jazykových prostředků tam, kde bychom je očekávali, může být záměrem autora sloužící k literární stylizaci.

Užití nespisovných prvků směřuje k tomu, „aby se způsob užití jazyka v literárním textu přibližoval úzu reálného mezilidského verbálního dorozumívání.“²⁶ Styl umělecké literatury se sblíží se všedním vyjadřováním člověka a jeho každodenními jazykovými zkušenostmi. Nespisovné prvky v literatuře mají u čtenáře navodit pocit, že jazyk postav odpovídá běžně mluvenému jazyku. To platí především pro obecnou češtinu, ale i profesionalismy či slangové výrazy. Použití těchto prvků má navozovat dojem realističnosti a opravdovosti.

Dosud byla řeč o nespisovných prvcích v promluvách postav. Ale obecná čeština se může objevovat i v partu vypravěče, a to především tam, kde je vypravěč současně i jednou z postav. Obecná čeština se totiž stává dnes nejdůležitějším reprezentantem běžné mluvy, proto je velmi komplikované obecnou češtinu chápat příznakově. Právě díky pronikání obecné češtiny do běžné mluvy se často stává součástí pásma vypravěče. Dále také může sám vypravěč být jednou z postav, a tím pádem se i u něj mohou nespisovné prvky vyskytnout.

V důsledku obratu pozornosti ke každodennímu životu se obecná čeština stává výrazem upřímnosti, citovosti, bezprostřednosti. Někdy může poukazovat na momentální stavy hrdinů, citové rozpoložení a osobní vztahy hrdinů. Vyjádření citového postoje bývá také

---

²⁶Mareš, Mezi spisovnou a obecnou češtinou, s. 2

vyjadřováno střídáním spisovných prvků a obecněčeských forem. Jak píše Mareš,²⁷ právě ono střídání vyvolává napětí mezi očekáváním a překvapivostí.

„Nespisovné lexikální jednotky vystupují jako nástroj intenzifikace pocitů a manifestace životního postoje.“²⁸ Nespisovná čeština může být i projevem autorovy emocionality, může vyjadřovat jeho osobní vztah k dílu, nebo konkrétní postavě.

---

²⁷ Mareš, Mezi spisovnou a obecnou češtinou, s. 4

²⁸ Spisovnost a nespisovnost v literární komunikaci, s. 342

2.6. Nespisovné prvky v různých jazykových rovinách

Prózy, kterými se budu zabývat, jsou plny především prostředků z obecné češtiny, hojně se vyskytují slangové výrazy a také vulgarismy. Z tohoto důvodu se při popisu nespisovných prvků v jednotlivých jazykových rovinách zaměřím především na obecněčeské jevy, v lexikální rovině dále na slova expresivní, slangismy a vulgarismy. „Stylová příznakovost a nepříznakovost jsou podmíněny existencí synonymních výrazových prostředků“²⁹ Právě tato variantnost umožňuje slohové rozlišení.

Rovina fonetická

Na této rovině můžeme vyzorovat mnoho nespisovných jevů, které často zatlačují spisovnou podobu. Právě ony dvě varianty umožňují, aby se konkrétní prostředek stal slohově rozlišeným, a autor jich poté může užívat dle svého tvůrčího záměru nebo podle ztvárnění komunikační situace. Slohovým rozlišením je myšleno to, že dvě varianty mají sice stejný nociónální význam, mohou se však lišit z hlediska expresivity, dále z hlediska dobového, stylového a podle frekvence, jak uvádí *Současná stylistika*.³⁰ Nyní uvedu několik nejvýraznějších variant, jež bývají nejnápadnější a nejvíce užívány.

- é → í / ý

K této změně dochází nejčastěji v těchto případech: *rozlévat / rozlívát, prohlédl / prohlídl, polévka / polívka*. Příklady jsou přebírány ze *Současné stylistiky*. Tuto variantu můžeme nalézt i jinde. Příklad: *zasévat / zasívát, odkvétať / odkvítať*; dále je to patrné i u některých zdobnělin *kamének / kamínek, prkénko / prkýnko*. „Podoby s é nabývají knižní charakter, podoby s í, původně nespisovné, mají ráz hovorový“³¹ Toto však neplatí úplně všude. Čechová to dokládá příkladem *mléko / mlíko*. Podoba *mlíko* je stále nespisovný obecně český tvar, tvar *mléko* je už ale pocíťováno jako knižní. Podoby s í / ý bývají znakem obecněčeského prvku.

---

²⁹ Čechová a kol., *Současná stylistika* s. 131

³⁰ Čechová a kol., *Současná stylistika* s. 131

³¹ Čechová a kol., *Současná stylistika* s. 133

- **ú → ou**

Varianta bývá uplatňována na začátku slov. Tyto varianty se neliší jen svou spisovností, ale také z hlediska expresivity. Prvek *ou-* mívá často hanlivý nádech, nebo může označovat slova znevažující - *ouřada, oukropek, ouřezek*; pokud je prvku *ou-* použito bez možné hláskové varianty – například *tropit si ouchcapky*, je to pocíťováno jako hrubé označení. Čechová mluví ještě o jednom možném užití prvku *ou-*, a to v literatuře umělecké a pohádkách, kde fungují jako znak starobylosti – *oucta, má oucta*.

- **protetické v**

Protetické *v*, jež bývá zvláště před hláskou *o*, není jen znakem nespisovnosti, ale i stylové příznakovosti. Protetické *v* bývá užíváno při hanlivém označení osoby nebo při záporné charakteristice; *obec / vobec, okno / vokno, otevřít / v otevřít, oni / voni*. Protetické *v* často se užívá v kombinaci s dalšími nespisovnými variantami.

- **í / ý → ej**

Výrazy s *ej* bývají slohově příznakové a podoba s *ej* je nespisovná. Její užití opět může mít hanlivý odstín a tyto varianty jsou citově zabarvené; *smejčit tady, rejt do někoho, rejpat se v něčem, vejplod*. V některých případech se ani podoba s *í / ý* použít nedá – *kejda, kejhat*. Užití *í / ý* je spisovné, neutrální. U některých slov však může být použití *í / ý* znakem expresivnosti a slohového zabarvení – *kýhat, hýkat*. (Čechová, 2008. s. 135) Hyperkorektní podoby s *í / ý* bývají používány k zesměšnění nebo k ironii (jsme v *rýži, odprýsknou,...*).

- **výslovnostní varianty**

Při nepečlivé artikulaci dochází k záměně souhláskových skupin, k odpadání souhlásek, nebo naopak bývají vkládány některé souhlásky navíc. Může docházet i k zániku slabik. Záměna bývá hlavně ve skupinách *pš, nš* → *pč, nč* (*lepší / lepčí, menší / menčí*). K odpadání souhlásek dochází v případech *otci / oci, půjde / pude, babičce / babice*. Vkládání souhlásky navíc – *Honza / Hondza*. Při zániku slabik vznikají zkomoleniny typu *člověče / čěčě, paní učitelka / pančelka, třeba / třá*.

Rovina morfologická

„ Styl projevu je ovlivněn už rozložením a využitím druhů slov, jejich frekvencí.“³²
Zde se budu věnovat nespisovným variantám u ohebných slovních druhů. Vycházet budu ze *Současné stylistiky*.

Podstatná jména

- **i → ové**

Tyto dvojtvary 1. osoby plurálu maskulin (*páni / pánové*) bývají stylově rozlišeny. Koncovka *-ové* bývá označována jako knižní, tvary s koncovkou *-i* bývají hodnoceny jako stylově neutrální nebo hovorové (*zajíčkové, koníčkové / zajíčci, koníčci*). Koncovka *-ové* bývá však používána v nadávkách, kdy je výrazem pro zvíře označován člověk (*volové, krávové*).

- **koncovka -ách**

Původně koncovka lokálu feminin (*ženách*) postupně proniká do lokálu maskulin (*rybníčcích, teplákách /, rybníčcích, teplácích*) i do lokálu neuter, zde především u zdobnělin a to téměř výhradně (*jablíčkách, jelítkách*). U slov na *-ek* už je možná i koncovka *-ách* (*balíčcích i balíčkách*).

- **koncovky -ám (3. p.) a -ami (7. p.)**

Opět koncovky feminin, jež pronikají i do skloňování maskulin a neuter (*s kulichami / kulichy, kvůli horkám / horkům*) i ve veřejných projevech bez určitého slohového záměru.

- **koncovka -ma**

Tato od původu duálová koncovka pro 7. pád plurálu se stává společnou koncovkou pro všechny tři rody (*s klukama, s holkama, s kuřatama*). Spisovné tvary mají knižní nádech, mohou působit nepřírozně. Nespisovné tvary s koncovkou *-ma* se stávají běžnou součástí verbálního vyjadřování.

---

³² Čechová a kol., *Současná stylistika*, s. 137

- **citový rod** (rodová záměna)

Neshoda v rodě řídicího substantiva a na něm závislého adjektiva bývá znakem expresivního vyjádření – *ty chlape špinavá*. Často se užívá v umělecké literatuře a vztahuje se jen na maskulina. Citovost bývá také vyjadřována pomocí změny životnosti. Jsou to tvary 4. pádu singuláru – *najít hříba, kozáka, hrát ferbla, debla, zlomit ducha*. Změnou životnosti dostáváme ze stylově neutrálního tvaru prostředek expresivní.

Přídavná jména

- **jmenné tvary**

Jmenné tvary adjektiv (*je pilna, pilnou, je mlád, stár*) jsou dnes už považovány za knižní. Bývají součástí ustálených spojení (*jsi hoden, jsou věrni své přísaze*). Jejich použití je stylově příznakové, může mít nádech ironie, expresivity (*páně profesorova replika*). Jmenné tvary nejsou považovány za nespisovné, ale spíše za knižní.

- **změna ý → ej** (mladej)

Touto změnou vznikají nekodifikované tvary tvrdých adjektiv vzoru mladý. Dnes tyto tvary pronikají i do spisovných projevů. V umělecké literatuře adjektivní koncovka *-ej* nabývá mnoha významů. Bývá používána jako stylizační prostředek, hraje důležitou roli při charakteristice postav. Pomocí koncovky *-ej* autoři hodnotí některé situace a jednání postav.

- **koncovka -ý v plurálu**

Koncovka *-ý* v plurálu bývá v běžné komunikaci v Čechách užívána unifikovaně, ve všech rodech je stejná (*malý kluci, malý holky, malý štěňata / malí kluci, malé holky, malá štěňata*). U jmen středního rodu bývá v singuláru často zaměňováno spisovné *-é* za nespisovnou koncovku *-ý* (*malé kuře / malý kuře*).

Zájmena

- **přivlastňovací zájmena můj, tvůj**

Zájmena *můj, tvůj* bývá užíváno dubletně. Kromě korektní varianty *moje* bývá naproti tomu užíván i nespisovný tvar *mý* (moje věci / *mý* věci). Stejně u zájmena *tvoje* i *tvý* (*tvoje vrata* / *tvý vrata*). Dále tvar zájmena *můj* v 6. pádě singuláru *o mém* / *o mým* (*o mém koni* / *o mým koni*).

- **femininní tvary jí, ji**

Často se stává, že krátká varianta bývá zaměňována za variantu dlouhou nebo naopak. Užití nespisovného tvaru může být dokladem nižší jazykové kultury.

- **takový → takovej; žádný → žádněj**

V uměleckých textech často užívaná zájmena neurčitá a záporná, jež se skloňují jako adjektiva tvrdá. Stejně jako u adjektiv dochází ke změně *y* → *ej*. Užití koncovky *-ej* je stylově příznakové, může charakterizovat postavy i prostředí.

Číslovky

U číslovek se jedná především o tvary *tři* / *čtyři* a *dva* / *oba*.

- **tří, čtyř → třech, čtyřech**

Ve 2. pádě singuláru byl spisovný pouze tvar *tří, čtyř*. Tvary *třech, čtyřech* byly v roce 1993 kodifikovány a jsou brány jako běžné hovorové.

- **dva, oba**

V 7. pádě je podoba s *dvěma, oběma*. Někdy bývá nesprávně užívána místo koncovky *-ma* koncovka *-mi* (*dvěmi, oběmi*). „Jde o hyperkorektní snahu po spisovnosti, neboť zakončení *-ma* uživateli signalizuje nespisovný, obecně český projev.“³³ Další obecně české tvary má číslovka *dva, oba* v pádě druhém (*dvouch, obouch*), v pádě třetím (*dvoum, oboum*) a v pádě sedmém (*dvouma, obouma*).

---

³³Čechová a kol., *Současná stylistika*, s. 149

- **číslovky s adjektivním skloňováním**

Jde hlavně o číslovky řadové. I tady dochází k záměně *-ý* → *-ej*. (*pátý, několikátý, desátý / pátej, několikátej, desátej*). Podobu s *-ej* můžeme zase vnímat jako znak nízké jazykové kultury či charakterizační prostředek.

Slovesa

- **i, í → u, ou**

Tvary na *i, í* (*slibuji, slibují*) u sloves třetí třídy jsou hodnoceny jako neutrální. Tvary na *u, ou* (*slibuju, slibujou*) jsou dnes brány jako hovorové, avšak starší příručky je jako spisovné hovorové nehodnotí. Často se však vyskytují v uměleckých textech, jež jsou psány převážně jazykem spisovným (*děkuju*).

- **í → ej (ěj)**

Ve 3. osobě plurálu u sloves 4. třídy bývá často spisovné *-í* zaměňováno za obecně české *-ej* (*oni vidí / viděj, oni chodí / choděj*), případně i *za-eji* (*viději, choději*).

- **redukce koncového -l v příčestích**

Tyto tvary s redukováným koncovým *-l* nejsou brány jako spisovné, jsou však hojně používány v umělecké literatuře i v neoficiálních projevech. Čechová uvádí, že podle některých lingvistů je možné je považovat za hovorové. Jsou to tvary typu *nesl / nes, tiskl / tisk, lezl / lez, sekl / sek*.

- **-me → -m**

Slovesa první až třetí třídy v 1. osobě plurálu mají možnost užití dvou variantních koncovek (*-m, -me*). Koncovka *-m* je kodifikována jako hovorová. Tvary zakončené na *-me* jsou brány jako neutrální, postupně získávají jisté rysy oficiálnosti. (*neseme, tiskneme, lezeme / nesem, tisknem, lezem*).

- **bych** → **bysem**; **abychom** → **abysme**;

Spisovné jsou v tomto případě jen tvary *bych* a *abychom*. Další dva jsou nespisovné, ale velice často užívané nejen v umělecké literatuře, kde bývají stylově příznakové, ale i v mluvených oficiálních projevech. V dnešní praxi jsou tvary *bysem* a *abysme* běžné, nikoli však spisovné. Někdy můžeme vidět další obměnu těchto tvarů, kdy jsou tvary psány jako dvě slova (*by jsme*, *by jste*, *aby jsme*, *aby jste*). Tyto tvary nemůžeme považovat za hovorové, ale pouze za nespisovné.

Rovina lexikální

V rovině lexikálních prostředků je velice obtížné rozhodnout, zda je daný jazykový prostředek spisovný, anebo nespisovný. V průběhu let se některé nespisovné výrazy stávají hovorovými, případně i neutrálně spisovnými. Nejvíce příznačnými nespisovnými prostředky jsou slova expresivní, nesoucí znaky buď citové libosti (slova familiární, hypokoristika, eufemismy a dětská slova), nebo nelibosti (slova zhrubělá, pejorativní výrazy). Samostatnou skupinu tvoří vulgarismy, někdy označovány také jako slova zhrubělá, ne tedy vždy nutně nespisovná. Nespisovný nádech mohou mít i některá deminutiva, jež v uměleckých textech mohou být slohově rozlišená a příznaková. Dále považujeme za nespisovná některá slova univerbizovaná s příponou *-ák*. U těchto slov se projevuje výrazný pohyb, některá už jsou brána jako v zásadě spisovná (*panelák*). Samostatnou skupinu pak tvoří frazeologické obraty.

Výrazy expresivní

Zima v publikaci *Expresivita slova v současné češtině*³⁴ říká, že expresivní výraz je chápán jako výraz, jenž vyjadřuje vedle prvků nociónálních i osobní citový vztah, třebaže již kolektivně zobecněný, k vyjadřované skutečnosti. Výrazy s expresivním příznakem jsou dvojího typu, s expresivním příznakem kladným (*tetička, drahoušek, miláček, papat, spinkat*) a s expresivním příznakem negativním (*vyvrhel, uškudlit, blít, lump, svinská práce*). Oba typy expresivních výrazů mohou být v uměleckém textu stylově příznakové. Mohou mít funkci charakterizační, přiřazovat k sociálnímu prostředí i věku. Mohou značit jistou stylizaci autora. Mnohá expresivní slova s kladným příznakem (např. deminutiva) vyjadřují často pozitivní, citový vztah vypravěče k postavám, k prostředí. Na druhou stranu však mohou mít i ironický nádech. Na příkladu *to je ale synáček!* můžeme vidět, že zdrobnělina synáček má zde význam „neposlušný, nevydařený syn“. Čechová³⁵ píše, že dnes už dochází ke stírání negativního postoje k pejorativním expresivním výrazům. Postupně se stávají hovorovými a jako hovorová jsou hodnocena i ve slovnících.

Zima se vyjadřuje k pronikání expresivních výrazů do umělecké tvorby. V prozaických dílech nejde o expresivní výrazy lexikalizované ani o aktualizace. Proto zde nacházíme expresivní jevy přechodného typu a jevy sémantické mezi aktualizací a stabilním expresivním výrazem. Na základě toho Zima vyděluje tři typy expresivity, expresivitu inherentní, adherentní a expresivitu kontextovou.

---

³⁴Zima, *Expresivita slova v současné češtině*, s. 5

³⁵Čechová a kol., *Současná stylistika*, s. 172

Inherentní expresivita

U slov s inherentní expresivitou poznáme jejich expresivní charakter i bez kontextu. Expresivnost je u těchto slov neoddělitelná. Je součástí významu, souvisí s hláskovou podobou a často i s podobou slovtvornou. Příklady slov s expresivitou inherentní – *ochechule*, *tlamajzna*, *dlohatanánský*, *chundeláč*, *usmrkánek*, *drahouš*, *chlastoun*. (Zima, 1961, s. 10)

Adherentní expresivita

Při adherentní expresivitě už nejde o slova, u nichž bychom expresivní příznak poznali na první pohled. Tato slova si v určitém kontextu zachovávají svůj neutrální význam, v kontextu jiném však může nabývat expresivních příznaků. Jedno slovo pak tedy má význam věcný a význam expresivní. Expresivita, která je nám známá až podle kontextu je expresivita adherentní. Příklady slov s adherentní expresivitou – *robot* („těžká práce“), *trčet / tvrdnout* (ve významu „dlouho čekat“), *drbat* (ve významu pomlouvati někoho“), *bubák* („nevrlý, ostýchavý člověk“).

Kontextová expresivita

Tento druh expresivity je jevem stylistickým. „Slovu se dostává expresivity pouze v kontextu tím, že se často svým vrstevním určením nápadně odlišuje od svého jazykového okolí“³⁶ Expresivita není způsobena změnou významu slova. Na příklad jeden doklad z umělecké literatury – přípravy ke svatbě jsou повеlem k obecné *mobilizaci* příbuzenstva (slovo *mobilizace* úplně nezapadá do vyprávění o svatebních přípravách, a proto by v tomto případě bylo považována za expresivní).

Výrazy univerbizovaná

Výrazy univerbizované (zjednoslovnělé) jsou taková slova, jež vznikla z víceslovných pojmenování. Univerbizovaná slova mívají příznak slohově nižší oproti víceslovným pojmenováním. Slova vzniklá univerbizací často získávají koncovku *-ák*, která mnohdy signalizuje nespisovnost, nebo v některých případech je i znakem hovorovosti; *panelák* („panelový dům“), *uherák* („uherský salám“), *turisták* („turistický salám“), *Václavák* („Václavské náměstí“). Univerbizovaná slova jsou typická pro běžnou mluvenou komunikaci.

---

³⁶Zima, Expresivita slova v současné češtině, s. 11

Výrazy multiverbizované

Opakem procesu univerbizace je proces multiverbizace. Zde dochází k tomu, že z jednoslovného pojmenování vzniká pojmenování víceslovné; *vykonávat dohled* („dohlížet“), *rodičovská veřejnost* („rodiče“), *rychlým krokem* („rychle“). Výsledné spojení nebývá sice nespisovné, ale jeho použití může zvláště v umělecké literatuře být příznakové. V mluvené řeči jejich používání vede k těžkopádnosti, frázovitosti.

Vulgarismy

Vulgarismy jsou ve většině případů slova s negativním expresivním příznakem. Dříve byla tato slova v literatuře užívána jen v řeči postav, postupem času se rozšířila i do partu vypravěče. Použití vulgarismu v umělecké literatuře je vždy příznakové. V literatuře někdy dochází k tomu, že v určitých situacích můžou vulgarismy ztrácet svůj hanlivý nádech.

Do lexikální roviny můžeme zařadit i výrazy argotické, slangové a profesionalismy. O těchto skupinách slov už bylo pojednáno v předešlé kapitole.

Rovina syntaktická

Na rovině syntaktické se nedá mluvit o konkrétních nespisovných prostředcích. Jednou ze zvláštností může být slovosled. Čeština má převažující model podmět – přísudek – objekt. Pokud dojde ke změně slovosledu, především v uměleckých textech, pravděpodobně jde o autorův záměr. Přeházený slovosled může evokovat mluvenou řeč a řeč postav.

Záměr autora může signalizovat i to, že se v textech objevují odchylky od pravidelné mluvnické stavby. Jde hlavně o anakolut, zeugma a kontaminaci vazeb. Výskyt odchylek ukazuje na nižší styl.

Eliptičnost a fragmentárnost, nedokončování výpovědi a neúplné věty mohou být také stylizačním prostředkem. Mohou být snahou o napodobení běžné komunikace společensky níže postavených postav, anebo prostředkem k vyjádření emocionality (Jdi, nebo tě ...!).

2.7. Rozbor románů Michala Viewegha

Na základě nespisovných jevů uvedených v předešlé kapitole, se nyní budu věnovat rozboru několika Vieweghových próz. Budu zaznamenávat nespisovné prvky, které se v románech vyskytují, ale zároveň uvedu i ty, které zde použity nejsou, protože i absence prostředků určitého typu je stylově relevantní. Při rozboru románů budu sledovat všechny čtyři jazykové roviny. Pro rozbor jsem vybrala tři Vieweghovy prózy: *Výchova dívek v Čechách* (1994), *Zapisovatelé otcovský lásky* (1998) a *Román pro muže* (2008). Při rozboru budu postupovat chronologicky a budu si všímat i toho, zda se v pozdějších pracích objevuje více, či méně nespisovných prostředků. Pokud bude výskyt určitého prvku opravdu hojný, uvedu jen některé z příkladů. Nejdříve vždy uvedu stručný obsah díla a pak budu především krátce charakterizovat hlavní postavy, jež se v textech objevují. Budu si všímat, zda se nespisovné prostředky objevují hlavně v řeči postav, nebo i v partu vypravěče, a jakou funkci v textu přítomnost, či absence prvků realizuje.

2.7.1. Výchova dívek v Čechách

Román se zdá být silně autobiografický, je protkán mnoha momenty z autorova skutečného života. Jde o příběh učitele-spisovatele, který je požádán místním milionářem Denisem Králem, aby se stal vychovatelem jeho dvacetileté, životem zklamané dcery Beáty. Vyvine se mezi nimi milostný vztah, jenž ovšem končí špatně. Beáta se postupně stává učitelkou, ochránkyní přírody a poté na konci románu spáchá sebevraždu. Román se odehrává především v prostředí základní školy, kde vypravěč a zároveň hlavní hrdina učí, a dále v prostředí Královky vily. Jak už jsem řekla, hlavní postavou je učitel, u nějž bychom předpokládali, že bude užívat spisovný jazyk. Další výraznou postavou je milionář Král a jeho dvě dcery – Agáta a Beáta. Časté jsou i rozhovory mezi ostatními učiteli ve škole.

Nespisovné prvky bývají užívány zejména v řeči postav a slouží především k charakteristice těchto postav a situací. Podrobněji se o tom zmíním u konkrétních příkladů.

2.7.1.1. Rovina fonetická

Změnu *é* → *i/y* v kmeni slova jsem našla v celém románu pouze dvakrát u slov *mlíko* a *oblíkej se* (Viewegh, 1994, s. 26, 60). Výraz *mlíko* se objevuje v situaci, kdy se paní Králová ptá, zda si host dá kávu s *mlíkem*, nebo bez něj. Je zajímavé, že na její otázku učitel odpoví: „Bez *mléka*, *děkuji*.“ (Viewegh, 1994, s. 26). Autor tím zvýraznil rozdíl mezi vzdělaným člověkem a ženou milionáře, která je bez nějakého vyššího vzdělání. Výrok *Oblíkej se* užívá

bodyguard, když volá na učitele. Opět charakteristika méně vzdělaného člověka. I zde učitel reaguje spisovnou variantou „*Ale už jsem se oblékal*“. (Viewegh, 1994, s. 60).

Změna *ú* → *ou* se v celém textu nevyskytla ani jednou. Prvek *ou* namísto *ú*, jenž v současnosti už vychází z užívání, a který bývá užíván hlavně v pohádkách jako znak starobylosti, není v próze tohoto typu potřeba.

Oproti tomu protetické *v* se v románu vyskytlo několikrát, a to hlavně v promluvách studenta Doubka, který má mít na konci roku proslov, a poté v proslovu samotném. Příklady: *vo, voko voběda, vokna,...* (Viewegh, 1994, s. 54, 81, 90, 90). Protetické *v* mají ve svých promluvách hlavně Beáta a student Doubek. Užití protetického *v* má v tomto případě charakterizovat Doubka, který je volnomyšlenkář a školní „*frajer*“. „... *Šel jsem z jídelny z voběda a z vokna na mě zavolala ...*“ (Viewegh, 1994, s. 90).

Další změna *í/ý* → *ej* se v textu také vyskytuje. Všechny tyto varianty jsou užity v přímé řeči. Jednou ji použije Agáta, jednou již zmiňovaný student Doubek a dále samotný učitel a jedna jeho kolegyně. Použití u mladých lidí slouží jako prostředek charakteristiky jazyka mládeže – *přemejšlet, tejden* (Viewegh, 1994, s. 28, 89). Učitelka Irenka užije výraz *bejt* (Viewegh, 1994, s. 53), když vyjmenovává majetek milionáře Krále, vyjadřuje tím svůj negativní osobní postoj k němu. Učitel užívá nespisovné varianty *odsejpá* a *dejchám* (Viewegh, 1994, s. 19, 97) v situacích, kdy mluví s Agátou a svými studenty. Snaží se pravděpodobně přiblížit jejich běžnému jazyku, ztotožnit se s nimi. Beáta dvakrát užije výraz *stejskalo se* (Viewegh, 1994, s. 95, 101), jednou ve své povídce, která je součástí románu, když mluví ke svému otci a podruhé, když mluví ke svému milenci. Beáta se často vyjadřuje nespisovně, především v situacích, kdy mluví s učitelem vychovatelem, snaží se mu tak ukazovat, že není obyčejná jako ostatní, že si od něj nenechá jen tak něco vnutit. U Beáty jde o jistý vzdor. I zde je tedy užití nespisovných variant užito k charakteristice, případně k vyjádření citového postoje.

Variety ve výslovnosti některých slov jsou v románu velmi vzácné. Našla jsem pouze příklad *vemte!* (Viewegh, 1994, s. 22), který užívá Král, když se snaží přemluvit učitele, aby se stal vychovatelem jeho dcery. Je charakterizován jako povrchní člověk, který má peníze a je si toho vědom. Milionář Král v románu užívá nespisovných prostředků často, když se snaží ukázat svou moc a vliv. Opět tedy prostředek charakteristiky. Další příklady *maj, zas*, (Viewegh, 1994, s. 81, 27). *Zas* je v textu užíváno v citově vypjatých situacích, když se Agáta hádá s matkou – „*Co jí zas je?*“ (Viewegh, 1994, s. 27). *Maj* říká Beáta, když křičí na učitele

vychovatele – „*Nebo si myslíš, že ty tvý vyprávěnyky maj s opravdovým uměním něco společnýho?*“ (Viewegh, 1994, s. 81 – 82).

2.7.1.2. Rovina morfoložická

V této části kapitoly se budu zabývat ohebnými slovními druhy a jejich nespisovnými variantami.

Změna koncovky *i* → *ové* v 1. osobě plurálu maskulin u podstatných jmen, která často proniká do nadávek, kdy je výrazem pro zvíře označován člověk (*volové, krávové*), a má tedy hanlivý nádech, se v textu neobjevila ani jednou.

Stejně tak původní koncovka lokálu feminin *-ách*, která proniká do lokálu maskulin i neuter, se v textu také nevyskytla ani v jednom případě. Citový rod neboli rodová záměna v textu také není.

Od původu duálová koncovka *-ma* pro instrumentál plurálu, která se stává společnou pro všechny tři rody (*s klukama, s holkama, s kuřatama*), se v textu vyskytla jen jednou, a to ve spojení - ... *cedule s černejma písmenama*... (Viewegh, 1994, s. 100) v Beátině povídce, kdy popisuje svou rodnou vísku. Popis je velmi emotivní, převládají v něm negativní emoce. Nespisovného prvku je zde tedy užito v partu vypravěče.

U přídavných jmen už bylo nespisovných prvků podstatně více. Nekodifikované tvary adjektiv vzoru *mladý* s nespisovnou koncovkou *-ej* byly v románu užity desetkrát. Příklady *měkkej, bohatej, zklamanej a krásnej* (Viewegh, 1994, s. 22,22, 64, 65) byly užity v promluvách milionáře Krále vždy, když hovořil k učitelu – „... *Ale když jste opravdu bohatej, máte bohužel i opravdový nepřátele.*“ (Viewegh, 1994, s. 22). Opět slouží k charakteristice postavy, poukazuje na to, že Král nemá žádné vyšší vzdělání. Slova *ubohej, nepravdivej, falešnej, černejma* (Viewegh, 1994, s. 81, 85, 97, 100) užívá Beáta, a to vždy, když mluví s učitelem v situacích, kdy mu dává najevo, že s ním nechce mít nic společného – „*Víš co seš? Ubohej vtipkující pisálek!*“ (Viewegh, 1994, s. 81). Znovu prostředek charakteristiky a vyjádření citového postoje. Slovo *hodnej* (Viewegh, 1994, s. 85) užívá žena milionáře Krále, když mluví s učitelem – „*To byste byl hodnej.*“ (Viewegh, 1994, s. 85). V její přítomnosti učitel mluví pouze spisovně, je zde tedy ukázán jistý kontrast mezi vzděláním hrdinů. Poslední nespisovnou podobu adjektiva *ženatej* užívá sám učitel, když křičí na Beátu - „*Poslyš..., já jsem devět let ženatej – a ... nesnáším takovýhle teatrální okázalý scény.*“ (Viewegh, 1994, s. 30) k vyjádření osobních pocitů.

Koncovka -ý v singuláru tvrdých adjektiv středního rodu je nejčastějším nespisovným jevem, který Viewegh v tomto románu užívá – *kritický období, otravný doučování, strašný tajemství, velký tajemství, kostkovaný řeznický sako, obrovský plyšový zvíře*, (Viewegh, 1994, s. 12, 13, 61,64, 101, 170). Ve většině případů jsou tato spojení užita milionářem Králem nebo jeho dcerou Beátou, případně samotným učitelem. Milionář Král říká: „ *Má ted' kritický období.*“ (Viewegh, 1994, s. 12), když mluví o Beátě. Ve všech případech mají tyto prostředky charakterizovat jednající postavy. Učitel nespisovné podoby užívá v situaci, kdy mluví se svými žáky – „ *Ne abyste mi koupili nějaký to obrovský a drahý plyšový zvíře*“ (Viewegh, 1994, 170).

Vyskytuje se i koncovka -ý v plurálu tvrdých adjektiv- *opravdový nepřátelé, okázalý scény, učitelský kecy, nádherný kousky, zabeđený omezenci, maloměšťácký pokrytci, hodinový hotely, oranžový chemlonový ponožky* (Viewegh, 1994, s. 22, 30, 58, 79, 99, 100, 126). V situaci, kdy Beáta zuří kvůli přítomnosti učitele, rozčileně křičí: „ *Myslíš, že jsem zvědavá na ty tvý učitelský kecy?*“ (Viewegh, 1994, s. 58). Nespisovné varianty v textu jsou opět užívány k charakteristice nebo v silně vypjatých scénách. „*Zabeđený omezenci! Maloměšťácký pokrytci!*“ (Viewegh, 1994, s. 79). Tuto větu pronáší rozčilená učitelka Trakařová, když skončí třídní schůzky na adresu rodičů.

Nespisovné prostředky u přivlastňovacího zájmena *tvůj* byly užity jen třikrát - *tvý kecy, tvý sestřičce, tvý představy* (Viewegh, 1994, s. 58, 72,96). Dvakrát ho užila ve své řeči Beáta, když mluví s učitelem, jednou ho užil učitel, když mluvil k mladší Agátě - „ *Kvůli tvý sestřičce*“ (Viewegh, 1994, s. 72).

Některá zájmena neurčitá a záporná se skloňují stejně jako tvrdá adjektiva, může u nich tedy docházet ke stejné změně *ý→ej, zde nějakej, každěj, žádněj* (Viewegh, 1994, s. 24, 101,126). Jednou ho použije bodyguard, u něhož předpokládáme, že nebude příliš inteligentní, dále Beáta a milionář Král. „ *Já jsem nějakej Petr.*“ (Viewegh, 1994, s. 24).

U číslovek žádné odchylky od spisovné normy nebyly.

Dříve nespisovné tvary sloves třetí třídy končící na *u/ou* – *žiju, navštíviju, děkuju, vystupuju, zasměju, zatahujou, navrhuju, nepřežiju, gratuluju* (Viewegh, 1994, s. 97, 97, 98, 100, 101, 101, 113,143, 164). Tyto tvary nejsou nyní pokládány za nespisovné, ale za spisovné hovorové. Jsou ale v románu užívány dosti často v promluvách hlavních postav a většinou mají charakterizační funkci. Tyto tvary používají Beáta a učitel, a to hlavně když mluví spolu

- „ Žiju skutečnej život, ..., navštěvuju tchýni...“ (Viewegh, 1994, s. 97). Jednou ho použije hlavní hrdina povídky Intelektuálka, která je součástí románu.

Ve třetí osobě plurálu u sloves 4. třídy se v románu někdy objevuje koncovka *-ej*, případně *-eji* – *nevrátěj, vydržej, koupěj, musej, nechtěj* (Viewegh, 1994, s. 58, 100, 101, 138, 138). Ve všech případech použije nespisovný výraz Beáta. Vždy to bylo v emocionálně vypjaté situaci, jednou když křičela na učitele, poté když živě diskutovala s kolegyní Chvátalovou - Sukovou. „ *Proč musej moje děti zpívat ve sboru, když ve sboru zpívat nechtěj?*“ (Viewegh, 1994, s. 138).

V románu se vyskytuje i redukce koncového *-l* v příčestích - *neukrad, ukrad, chyt, neřek, nestih, všim* (Viewegh, 1994, s. 50,89, 89, 91, 91, 124). Užívají je žáci, tedy mladí lidé, učitel, když mluví se svými žáky, a v jednom případě milionář Král. Žák Doubek při svém proslovu říká: „ ... *pětkrát jsem tu chyt vši, nemluvě o tom, že mi ze šatny nějakej dobrák dvakrát ukrad fungl nový pantofle.*“ (Viewegh, 1994, s. 89).

Koncovka *-m*, jež je užívána v 1. osobě plurálu u sloves první až třetí třídy místo neutrální koncovky *-me*, je brána jako hovorová. I tato varianta se v textu několikrát vyskytla – *proberem, vykašlem, shodnem, pojedem, můžem, hrajem, budem* (Viewegh, 1994, s. 85, 85, 93, 113, 114, 125, 126). Tyto hovorové tvary jsou jako ve většině předešlých případů užívány Beátou a učitelem Kvidem, a to v situacích, kdy hovoří buď spolu, nebo když učitel mluví s mladší Agátou – „*Až se vrátíš, trochu je proberem. Tak se na íčka vykašlem.*“ (Viewegh, 1994, s. 85).

Změna tvarů *bych*→*bysem*; *abychom*→*abysme* se v textu neobjevila.

2.7.1.3. Rovina lexikální

Ve výkladu o této rovině si budu všimnout především toho, zda se v románu vyskytují slova expresivní, vulgarismy a některá slova univerbizovaná. Začnu výrazy univerbizovanými. V románu se několik výrazů zjednoslovnělých vyskytuje, jsou to klasické případy typu – *češtinář, koprovka, céčko* (třída 3. C), *vedlejšák, pracovky, základku, dopravák, slepák* (Viewegh, 1994, s. 13, 40, 47, 52, 77, 127, 159, 178). Vždy jsou užity v přímě řeči při běžných rozhovorech – „*My tu máme s Mátou pracovky.*“ (Viewegh, 1994, s. 77). Jen slovo *vedlejšák* je užito v partu vypravěče „... *a jakoby mimochodem jsem kolegy informoval o svém vedlejšáku;*“ (Viewegh, 1994, s. 52). Zde jde o vyprávění v první osobě, vypravěč je totožný s postavou.

Součástí textu jsou i některé vulgarismy. Většina příkladů byla nalezena v přímých řečech postav, stejně jako v předešlých případech jsou součástí promluv Agáty, učitele, Beáty, milionáře Krále a některých jiných. Jejich užití je vždy příznakové. Příklady – *kráva, mrcho, nesar, prdel, idiot, nablil, vyser voko, vole, neposral, magor, kurva, sráč*,... (Viewegh, 1994, s. 28, 32, 35, 42, 73, 69, 81, 89, 98, 45, 107, 107). V románu se jimi vyjadřuje subjektivní pocit mluvčích vůči jejich komunikačním partnerům, často jsou to nadávky či emocionální „výkřiky“ v citově vypjatých situacích. „Protože je to kráva“ (Viewegh, 1994, s. 28), říká Agáta, když mluví o své sestře. „*Stříbrnej, nesar!*“ vykřikuje některý z žáků na svého učitele (Viewegh, 1994, s. 35). Vyjadřuje tím protest vůči jisté autoritě. V jednom případě je užito vulgarismu k charakteristice postavy beatníka Buddhy, kdy vulgárně mluví on sám a zároveň vyjadřuje svůj postoj k učiteli Kvidovi. „*Co to sebou vláčíš za sráče?*“, „*Co je to kurva za sráče*“ (Viewegh, 1994, s. 107). Beáta k učiteli, když se s ní snaží zapříst rozhovor „*S tím si vyser voko*“ (Viewegh, 1994, s. 81). Zatím jsem mluvila jen o vulgarismech v rámci řeči postav. Ve třech případech jsem v textu našla i jejich výskyt v partu vypravěče. Vždy jde vlastně o vnitřní řeč vypravěče, kdy vypravěč učitel mluví sám k sobě „*Stejně tě dostanu, mrcho, říkal jsem si.*“ (Viewegh, 1994, s. 32). „*Co je to za idiota, ten Kvido?*“ v situaci, kdy vypravěč uvažuje o své postavě učitele. (Viewegh, 1994, s. 73). „*No ještě se, ty vole, rozbřeč, říkal jsem si...*“ (Viewegh, 1994, s. 89) znova učitel mluví sám k sobě, při projevu studenta Doubka.

U slov expresivních jsem se zaměřila na příklady s expresivitou inherentní, adherentní a kontextovou. Slova s expresivitou inherentní, tedy tou, která souvisí s hláskovou a slovotvornou podobou slova, jsou v textu zastoupena jen málo. Nejvýraznější je používání zdobnělin, budu se tedy věnovat hlavně jim. Nejčastější jsou zdobněliny vlastních jmen, tedy hypokoristika. Učitel o svých kolegyních mluví vždy jen jako o *Libušce, Leničce, Milušce, Irence* (Viewegh, 1994, s. 15, 16, 17, 18,...). Vždy je v tom určitá ironie. Mohli bychom v tom možná vidět i jistý stereotyp ve vnímání ženy – učitelky jako starostlivé a nepříjemně upovídané ženy. Ironického oslovení užívá i starší učitelka, když mluví s mladší kolegyní Beátou, aby jí tím dala jasně najevo, že má vyšší postavení v rámci učitelského sboru – „*Holčičko, víte, kolik let já mám praxe?*“ (Viewegh, 1994, s. 138). Zdobnělého oslovení užívá i beatník, když oslovuje Beátu „*Pouštní kvítečku*“ *Kam foukáš, větříčku?*“ „*Kam padáš, lístečku?*“ (Viewegh, 1994, s. 106). Je charakterizován už tím, že je řečeno, že je to beatník. Jde o jistou poetizaci, která je zde silně ironizovaná.

Některá další deminutiva užívá vypravěč nebo učitel, a to když mluví s dětmi, s Agátou nebo se svou malou dcerou – *culičky, tatičkovi, dceruška, sestřičce, zvířátko, mušličky* (Viewegh, 1994, s. 39, 39, 66, 72, 86, 86). „ ... *devítiletá dívka běžící – s rozkývanými culičky a taškou na zádech – v ústrety milovanému tatičkovi ...* “ (Viewegh, 1994, s. 39).

V textu najdeme i některá další expresivní slova – *učitelskej, děkan* ve významu „děkuji“, *prča, šajny, pingl, voraz* (Viewegh, 1994, s. 24, 27, 52, 106, 159, 177). Slova s adherentní expresivitou, tedy ta, která nabývají expresivního příznaku až v určitém kontextu, jsou v románu v několika případech také obsažena. „*Vykašlete se na rajskou.*“ (Viewegh, 1994, s. 20) říká milionář král učiteli Kvidovi, když ho přesvědčuje, aby šel raději na oběd s ním.

Oskar při líčení půvabů jeho přítelkyně říká: „*Ty její pevný, malý kozičky!*“ (Viewegh, 1994, s. 167). Další expresivní vyjádření vidíme na příkladu řeči bodyguarda Petříka: „*Chce opíchat, tak ji opíchej.*“ (Viewegh, 1994, s. 59). Když chce kolega Vladimír sdělit učitelskému sboru, že nehodlá dále navštěvovat školní koncerty, vyjádří to spojením „ ... *na rozvoj citové složky našeho žactva budu prdět až do té doby...* “ (Viewegh, 1994, s. 131). Ke konci příběhu vypravěč Beáta ujišťuje učitele, že nová kniha jejího přítele bude opravdu dobrá. „*Ujišťuje mne, že to bude bomba.*“ (Viewegh, 1994, S. 150).

Případ kontextové expresivity jsem podle mého našla pouze jeden – „*Rozhodl jsem se, že hned následující den budu plně věnovat mobilizaci své profesionální hrdosti.*“ (Viewegh, 1994, s. 14). Slovo „*mobilizace*“ se dá považovat za expresivní, protože se svým původním významem do kontextu úplně nehodí. Jedná se o situaci, kdy si učitel rozmýšlí Královu nabídku o doučování.

V textu si také všimneme, že některá slova jsou tištěna kurzívou. Většinou jsou to ta, kterým autor připisuje nejdůležitější význam, nebo která mají působit ironicky – „*Dal ses na podnikání?*“ *pravila Irenka*“ (Viewegh, 1994, s. 16). Slovo *podnikání* je v kurzívě, kolegyně Irenka ironicky komentuje, že se Kvido stal vychovatelem milionářovy dcery. V příkladu *Pohled, jenž se mi naskytl po otevření dveří do Beátina pokoje, patří k těm nezapomenutelným.* (Viewegh, 1994, s. 94) je v kurzívě slovo *nezapomenutelným*. Na toto slovo je opět dán důraz, vypravěč vyjadřuje úžas nad uklizeným pokojem, což je u Beáty překvapující.

2.7.1.4. Rovina syntaktická

Na této rovině jsem žádné odchylky od pravidelné stavby nenašla. Text je rozdělen na jednotlivé kapitoly, jež jsou vždy označeny číslem. Text je prostoupen mnoha citáty, většina z nich je do textu vkládána logicky, nějak souvisí s okolním textem. „*Jak nezmapováno je ženské chtění. Shakespeare*“ (Viewegh, 1994, s. 149). Hned poté následuje pasáž o tom, co chce a co nechce Beáta.

Občas se setkáme s případy, kdy se věta zdá zdánlivě nedokončena – jde ale spíše o náznak pauzy či váhání. Bývá to při rozhovorech postav, kdy jedna nedokončenou výpověď signalizuje, že očekává od svého partnera nějakou reakci. „*Vyřid'te jí..., abyste ted' ze začátku zůstávali doma, - to kdyby chtěla jít někam ven...*“ „*Dobře.*“ (Viewegh, 1994, s. 25). „*To není křeslo. To je bažina...*“ (Viewegh, 1994, s. 29). Zde je učitel v Beátině křesle a očekává její reakci.

V románu *Výchova dívek v Čechách* je nespisovných prvků podstatně méně než spisovných. Román je tedy psán víceméně spisovným jazykem. Nespisovné prvky jsou užívány především v promluvách postav, nejvíce u postav mladších – Agáta, Beáta, žáci ve škole. Tyto postavy jsou tím charakteristické – nespisovné varianty tedy fungují jako prostředek charakteristiky. Zařazuje postavy do určitého prostředí – škola, milionářova vila. Nespisovné prostředky se někdy objevují i v promluvách jiných postav – zde především pro vyjádření osobního vztahu k někomu jinému, v jistých emocionálních scénách, nebo jako prostředek ironie. Nejméně těchto prostředků se objevuje v řeči vypravěče, zde jde opravdu jen o pár výskytů a bývá to ve vnitřní řeči vypravěče, kdy mluví sám k sobě.

2.7.2. Zapisovatelé otcovský lásky

Román z roku 1998 je příběhem jedné trochu zvláštní rodiny. Otec Karel je voják a vášnivý fotograf a má drobnou úchylku – ve stresu zalézá pod stůl. Tuto úchylku po něm zdědil jeho syn – zapisovatel V., kolem něhož se celý románový děj točí. Další postavou je zapisovatelova sestra Renáta, která po rozvodu rodičů žije s matkou a v dospělosti se stává moderátorkou pořadu o úchylkách. Její otec se jí snaží vynahradiť ztracené dětství drahými výlety a dovolenými. Celý román je složen ze zápisků těchto tří postav. Otec vzpomíná a zapisuje své zážitky ze života, Renáta vypráví svůj život, a především nás seznamuje se svými milenci, a zapisovatel V. mluví hlavně o své pozici zapisovatele, později spisovatele.

Už na první pohled je zřejmé, že se jednotlivé kapitoly liší tím, jakým jazykovým prostředkům je dáována přednost. Zapisovatel V užívá ve svých kapitolách nespisovné prostředky docela důsledně. V ostatních kapitolách jsou spíše nahodilé.

2.7.2.1. Rovina fonetická

Změna *é* → *í* se v románu vyskytla v osmi případech – *vlízt, vlízt, mlíko, voblíká, vyvlíct, uklízíno, napečíno, píct* (Viewegh, 1998, s. 52, 65, 95, 104, 106, 107, 190). Ve všech případech, kromě slova *píct*, které užívá přítel Renaty M., když si stěžuje, že s ním jeho dcera nechce jít na večeři, protože „*odjíždějí pryč s mámou píct burty na Slapy*“ (Viewegh, 1998, s. 190), používá tyto varianty s *í* zapisovatel V. Užívá je v různých situacích, většinou když něco popisuje. Jak už jsem naznačila, nespisovné varianty jsou pro něj charakteristické. On sám o sobě mluví jako o „deviantovi“, snaží se nás přesvědčit, že je v podstatě docela hloupý. Změna *ú* → *ou* se v celém textu nevyskytla ani jednou, stejně jako v románu předešlém.

Protetické *v* se v textu objevuje opravdu hojně – *vodečítá, vobebírat, vomejvali, vobepínaj, vobtěžuju, vodvážný, volízla, voplácaně, voknama, vodstrkujou, ...* (Viewegh, 1998, s. 17, 17, 19, 34, 65, 66, 67, 92, 104, 106). Všechna užití jsou vždycky v kapitolách, jež píše ze svého pohledu zapisovatel V. Někdy se objevují v přímé řeči – „*Nerad vás, šéfe, furt vobtěžuju, ale...*“ (Viewegh, 1998, s. 65), někdy v partu vypravěče – *Černý kalhoty jí pikantně vobepínaj prdelku*. (Viewegh, 1998, s. 34). V přímé řeči protetického *v* užije i otec Karel, vždy ale v kapitole psané zapisovatelem – „*Já zatím voškrábu a vobalím tohodle leklýho hajzla*“ (Viewegh, 1998, s. 107). Jedná se o scénu z Vánoc, kdy otec předstírá, že mu na Vánocích nezáleží, a mluví nespisovně a sprostě. Vyjadřuje tedy své pocity.

I změnu *í/ý* → *ej* můžeme v románu najít – *zalezání, shejbnul, smejvatelný, cejtim, lejtká, rozlejvala, dejchám, vomejvali, kejchnout, bejt, tejden, obejvák, vozejku a další* (Viewegh, 1998, s. 14, 15, 15, 118, 18, 18, 18, 19, 25, 33, 32, 52, 67). Opět se vyskytují jen v kapitolách psaných zapisovatelem V., a to více v řeči vypravěče než v přímých řečech postav. Jednou je výrazu *necejtíte* užito sestrou Renátou: „*Chováte se hrozně křečovitě, copak to necejtíte?*“ (Viewegh, 1998, s. 81). Tuto větu malá Renáta říká svému otci, když k nim po rozvodu přijde na návštěvu.

Výslovnostní varianty se v románu objevují jen málo a vždy v přímých řečech zapisovatele V., jednou u jeho fanyanky Gábiny – *ňákej, eště, sme, ňáký, veme, dyk* (Viewegh, 1998, s. 107,

140, 155, 65, 66, 90). V případě zapisovatele je to opět jasná charakterizační funkce, v případě fanynky také – je mladá a chce se zalíbit zapisovateli, snižuje se tedy jazykem na jeho úroveň.

Typické pro zapisovatele a jeho kapitoly v románu je krácení kvantit samohlásek. U sloves ho užívá téměř unifikovaně, někdy i u dalších slovních druhů. Příklady: *musim, nemyslim, nevěřim, vidim, nerozumim, netajim, desetiletym, válčim, velikym, nudim, tmavomodrym, kalhotovym* (Viewegh, 1998, s. 13,14 14,19,19,21,54,63,67,148,182,182). Jen ve dvou případech krácení užije někdo jiný, jednou sestra Renáta – „... a v tomhle šílenym kulichu vypadáš vážně jako debil...“ (Viewegh, 1998, s. 82), když hodnotí svého otce., podruhé otec Karel v již zmiňované scéně z Vánoc – „ Já zatím voškrábu a vobalim ...“ (Viewegh, 1998, s. 107). Zapisovatele nám to ukazuje jako někoho, kdo píše stejně tak jako mluví. Při svém zapisování nedbá na pravopis, dokonce to v románu i přiznává.

2.7.2.2. Rovina morfoloická

Nespisovné prvky u podstatných jmen se v románu vyskytly ve třech případech. Jde o původně duálovou koncovku pro 7. pád plurálu *-ma* ve spojeních – *před pár rokama, za dveřma, s dospělejma dětma* (Viewegh, 1998, s. 15, 119, 155). Všechna tato slova jsou užita v kapitolách zapisovatele V. „ Víš ty vůbec, s kým chodíš, Cindy? S rozvedenym chlapem se dvěma dospělejma dětma!“ (Viewegh, 1998, s. 155). Zde je užito nespisovného tvaru *dětma* v přímé řeči zapisovatele. V ostatních dvou případech jsou součástí řeči vypravěče. Další nespisovné varianty jsem u podstatných jmen v románu neobjevila.

U přídavných jmen je nespisovných prvků už podstatně více. Tvary tvrdých adjektiv vzoru *mladý* s koncovkou *-ej* se v románu vyskytují ve velké míře, jsou jich v textu desítky – *nazrzlej onanista, dobrej večír, spojenej tělák, uslintanej kripl, černej hadr, pořouchlej zmrđ, přibitej, obětavej, malomocnej, prosebnej, mučednickej,...* (Viewegh, 1998, s. 15, 20, 20, 63, 92, 95,127, 139, 146, 148, 183). Skoro ve všech případech jsou užívány zapisovatelem v jeho kapitolách. Někdy v přímé řeči – „ Ten je podělanej už teď,“ *šeptá děda čertovsky*. (Viewegh, 1998, s. 105), ale většinou, když zapisovatel vypráví – *Z nehtů se jí odlupuje oranžovej, černej, nebo zelenej lak, případně všechny tři*. (Viewegh, 1998, s. 93). V jednom případě užije větu „ Ten je sladkej“ (Viewegh, 1998, s. 27) Renatina kamarádka Jiřina, když hodnotí nového pěkného chlapce – tvaru je tedy užito k hodnotící charakteristice.

Dalším hojně zastoupeným prvkem v románu je unifikovaná koncovka *-ý* v plurálu. Stejně jako v minulém případě jsou tato slova užívána hlavně zapisovatelem v jeho kapitolách,

v přímé řeči i ve vyprávění – *nepříjemný okolnosti, je to ujetý, ochrnutý dítě, smejvatelný fixky, smrtelný zachroptění, bojový odhodlání, pěkný číslo, hubený nohy, počítačový hry, zapečený kotlety...* (Viewegh, 1998, s. 13, 13, 14, 15, 16, 53, 67, 92, 127, 153). Jednou nespisovně koncovky užije dcera M. Malá – „*Přece naplavený dříví...*“ (Viewegh, 1998, s. 143). Slouží k charakteristice mluvy malého děvčete. Další užití nespisovného tvaru je v silné emocionální situaci, kdy otec Karel předstírá, že mu nezáleží na Vánocích – „*Koho zajímá nějaký zasraný jehličí? Stejně ty čuráci vysílaj jenom samý zasraný pohádky!*“ (Viewegh, 1998, s. 108). Silnou emocionalitu naznačuje i užití vulgarismů.

I v oblasti zájmen můžeme najít několik příkladů nespisovného užití některých tvarů. Jedná se o nespisovné tvary přivlastňovacího zájmena *můj*. Při vyprávění o svém životě zapisovatel dvakrát užije takový tvar – *od mého psaní, podle mého názoru* (Viewegh, 1998, s. 14, 16). „*Fotřík se vrací z práce až v šest deset, protože to podle mého názoru moc žere.*“ (Viewegh, 1998, s. 16). Pro zapisovatelův projev jsou nespisovné tvary charakteristické, a proto ani užití zájmen není nijak překvapující. I některá neurčitá a záporná zájmena s nespisovnou adjektivní koncovkou *-ej* zapisovatel užije – *ktorej, každěj, takovej, některejch, nákej* (Viewegh, 1998, s. 13, 13, 14, 52, 127). „*V budce před ní sedí nákej architekt...*“ (Viewegh, 1998, s. 127). U číslovek jsem žádnou odchylku nenašla ani v tomto románu.

Slovesa třetí třídy zakončena na *u, ou* můžeme v románu také najít – *vzrušujou, zapisuju, problematizujou, odbočuju, žijou, nepamatuju, vysvětluju, děkuju, potřebuju, vodhaduju, tipuju* (Viewegh, 1998, s. 13, 13, 13, 15, 14, 20, 33, 34, 65, 104, 127). Většinou se objevují opět v kapitolách zapisovatele – v přímé řeči i ve vyprávění. Jednou tento tvar slovesa užívá Renata ve svém vyprávění, když líčí příhodu ze svého mládí – *Mile a naprosto přirozeně se na něho usměju.* (Viewegh, 1998, s. 27). Tvary na *u/ou* jsou dnes považovány za spisovné hovorové. Pro zapisovatele jsou však v románu typické, proto je zde uvádím, slouží jako charakterizační prostředek.

Slovesa, jež mají ve 3. osobě plurálu u sloves 4. třídy *-ej*, se v několika případech v textu vyskytly také – *seděj, choděj, snažej, slušej, myslej, křísej, močej, zazvoněj* (Viewegh, 1998, s. 14, 17, 36, 83, 104, 106, 121, 174). Stejně jako předešlé nespisovné tvary i zde jsou mnohé příklady ve vyprávění zapisovatele – *Normální lidi seděj u stolu.* (Viewegh, 1998, s. 14). Dva z příkladů však použije sestra Renáta. Jednou když mluví se svým přítelem Viktorem, který je v románu vykreslen jako bohém, jako člověk odmítající všechny konvence – „*Vlastně se tím snažej zbavit svý občanský zodpovědnosti.*“ (Viewegh, 1998, s. 36). Renata se přizpůsobuje Viktorovu vyjadřování. Ve druhém případě se Renata snaží zalíbit dceři svého dalšího přítele

M – „*Moc ti slušej!*“ (Viewegh, 1998, s. 83). Sama to komentuje slovy – *Snažím se nebýt suchá skorotřícítka.* (Viewegh, 1998, s. 83).

Tvary s elidovaným koncovým *-l* v přičestích se objevily jen několikrát – *lez, řek, sed, nemoh, moh, předved, ved, protáh, voplách, zalez, vyved* (Viewegh, 1998, s. 15, 15, 16, 16, 21, 52, 65, 95, 95, 139, 146, 153, 153, 173). Tyto redukované tvary užívá výhradně zapisovatel, často v přímých řečech, když mluví se svojí sestrou – „*Už ti inža protáh sifon?*“ (Viewegh, 1998, s. 146), nebo když líčí silné zážitky z otcova dětství – *Zasnil se a rukama mi názorně předved, jak se nechávaj mimina po krmení odříhnout...* (Viewegh, 1998, s. 95).

Hovorové tvary sloves se zakončením *-m* se v románu vyskytují pouze třikrát – *přijedem, budem, vezmem* (Viewegh, 1998, s. 138, 139, 143). Ve dvou případech je to v přímé řeči zapisovatele, když mluví s otcem a sestrou. Ve třetím případě je to v přímé řeči Malé – dospívající dcera M. Vždy má charakterizační funkci.

Nespisovné tvary slovesa *být* – v tomto případě tvar *bysme*, jsem v textu našla třikrát. Jednou ho užije zapisovatel – *Takže to bysme měli trochu dobový atmosféry.* (Viewegh, 1998, s. 103), a poté dvakrát Malá – „*Nešli bysme na večeri, a místo toho bysme si na pláži udělali piknik.*“ (Viewegh, 1998, s. 141).

2.7.2.3. Rovina lexikální

V románu můžeme najít pár univerbizovaných výrazů – *lacláče, pravačka, kamionář, absták, friták, igelitky, základku* (Viewegh, 1998, s. 69, 131, 132, 138, 183, 184, 194). Ve většině případů je užije při svém vypravování zapisovatel. Pro něj je nespisovnost v románu typická, univerbizované výrazy jsou tedy také jistým znakem neformálnosti a spontánnosti. „*Vždycky když se u nás ségra delší čas neukáže, dostane fotřík těžkej absták...*“ (Viewegh, 1998, s. 138). „... *Bude z ní taky cejtít pot a Rexona a povleče igelitku s mraženým špenátem...*“ (Viewegh, 1998, s. 184). Zapisovatel předestírá, jak by za pár let mohla vypadat jeho sestra.

Další skupinou jsou vulgarismy. V tomto románu jich není mnoho, většinou se hodně opakují. Některé můžeme najít v řeči postav, hlavně zapisovatele, ale i jeho otce a jeho sestry Renáty – *do prdele, do hajzlu, vůl, hajzla, čuráci, zasraný, chcali, úchyl, kurvička* (Viewegh, 1998, s. 25,28,95,107,108,108,123,160,198).

Vulgarismy jsou v textu užívány k hodnotícím charakteristikám – „*To byl vůl!*“ (Viewegh, 1998, s. 95), nebo v silně emocionálních scénách, zde například již u dříve zmiňované scény

z Vánoc – „*Naser na ně trochu toho zlatýho a je to. To by to kurva muselo mít nějaký jehličí. Na jehličí se vyser... Koho zajímá nějaký zasný jehličí?*“ (Viewegh, 1998, s. 107 -108). Dále se vulgarismy objevují v partu vypravěče – *debil, idiot, píča, kunda, kripl, kurva, spratek, zmrda, ...* (Viewegh, 1998, s. 52, 52, 54, 55, 63, 94, 95, 95). Většinou zapisovatel mluví o lidech nebo situacích, které mu nejsou příliš příjemné a sympatické – „ *...muselo by vám bejt okamžitě jasný, že je to debil... Oběd byl kvůli tomu namyšlenýmu idiotovi k nepřežití.*“ (Viewegh, 1998, s. 52).

V rámci lexikální roviny se v románu vyskytuje nejvíce slov s inherentní expresivitou – *fotřík, buzerovat, tlustoušek, podprdu, čúzy, haksny, bedar, frňák, čunárna, ta'uldo* (Viewegh, 1998, s. 14, 17,17,34,44, 53, 93, 130, 162,192). Tyto výrazy jsou opět užívány převážně zapisovatelem a to když vypráví své kapitoly. „ *Tuhle zálibu ... jsem podědil po našem fotříkovi,...*“ (Viewegh, 1998, s. 14). „ *Smála se a řekla, že jsme čúzy!*“ (Viewegh, 1998, s. 44), říká Renáta o době, kdy byla ještě mladou dívkou, když vypráví své rodině, že se na školním výletě opila.

Slov s adherentní expresivitou v textu mnoho není. Když zapisovatel charakterizuje svého otce, říká o něm *Fotřík je totiž normální guma.* (Viewegh, 1998, s. 16). Když zapisovatel popisuje přípravy své sestry na první rande a její model, píše – *To triko je tak krátký, že když zvedne ruce, koukaj jí zespona kozy.* (Viewegh, 1998, s. 33). Když mladá Renata přiznává otci, že se s kamarádkou opily, vyjádří to výrazem - „ *Včera večer jsme se já a Jiřina na pokoji namazaly.*“ (Viewegh, 1998, s. 43). „*Seš absolutní kočka!*“ (Viewegh, 1998, s. 83) říká Renata Malé, když jí chválí šaty, snaží se jí zalíbit.

Další výrazy s adherentní expresivitou – *pořád jí to žere* („vadí jí to“), *máš pecku* („vypadáš strašně“), *blondatá palice* („hlava“), *to je teda bomba* („to je teda věc“) - (Viewegh, 1998, s. 14, 15, 24, 130, 49).

2.7.2.4. Rovina syntaktická

Na této rovině jsem nenašla žádné odchylky od pravidelné větné stavby. Román je členěn do čtyř kapitol, každá z nich má vlastní název a v rámci kapitol je román ještě dále členěn na menší úseky označené čísly.

V románu *Zapisovatelé otcovský lásky* se nespisovné prvky objevují ve větší míře než v předešlém románu. Ve většině případů je tím, kdo tyto prvky užívá, sám zapisovatel V. V kapitolách, jež vypráví on sám, jsou nespisovné varianty užívány v přímé řeči, ale i v řeči vypravěče. Sám zapisovatel je nespisovnou mluvou charakterizován již od prvních stran. U něj jde tedy o výraznou charakterizační funkci. Snaží se působit tak, aby zapůsobil na ostatní svým jazykem. Dále užívá nespisovná slova otec Karel a sestra Renáta – většinou v přímých řečech a většinou v emotivně motivovaných situacích.

2.7.3. Román pro muže

Román *pro muže* je románem o třech sourozencích – Anetě, Brunovi a Cyrilovi. Aneta podle svých slov dělá televizní publicistiku, Cyril je mocným soudcem a Bruno se svou manželkou vede penzion a pracuje v redakci. Po smrti rodičů hlavní roli převzal nejstarší bratr Cyril a hlavní slovo má, i když už jsou všichni dospělí. Děj románu se odehrává především v Itálii na horách, kam Cyril pozve své sourozence, aby si užili poslední „pánskou jízdu“. Bruno umírá a výlet má být splněním jeho tajných snů a erotických fantazií. Další postavou je striptérka Tali, u níž je zvláštní, že se snaží mluvit důsledně spisovně. Šimi je ligový fotbalista a René je jeho kamarád, který vede erotický klub. Druhou linií je příběh spisovatele, jenž se zrovna chystá na besedu se studenty.

2.7.3.1. Rovina fonetická

Změna hlásky *é* v *i/ý* se v románu objevila jen v několika případech – *svlíkla*, *divadýlko*, (Viewegh, 2008, s. 49, 89). Slovo *divadýlko* užívá Šimi ve svém vyprávění – *Tohle divadýlko pro pozvaný novináře*. (Viewegh, 2008, s. 137). Když Cyril domlouvá půjčení striptérky, říká – „*Čistě pro případ, že by se Tali... výjimečně svlíkla dvakrát.*“ (Viewegh, 2008, s. 49).

Protetické *v* není v tomto románu tak časté jako ve dvou předešlých, nicméně několik výskytů je i v tomto románu – *voni, vono, vosumnáct, nevošukala, vobráceně, vodneste, nevodsoudili, vomlouváš, vošklivá, nevpíchá, voříšky,...* (Viewegh, 2008, s. 17, 48, 55, 68, 77, 89, 93, 101, 121, 122, 123). Téměř ve všech případech jej užívá Cyril, je to pro něj typické, stejně jako užívání i dalších nespisovných prostředků. „*Tak si tu studenou bryndu kurva vodneste a vylejte to kuchařovi na hlavu.*“ (Viewegh, 2008, s. 89) říká Cyril při hádce s kuchařem. Protetické *v* užívá i sám kuchař. U něj by také mohlo sloužit k charakteristice nebo k vyjádření osobního názoru – „*Dva někoho prokazatelně zabijou – ale soudce ani jednoho nevodsoudí...*“ (Viewegh, 2008, s. 93). Kromě dvou případů je vždy v přímé řeči. Dvakrát ho užije spisovatel ve své kapitole – *No bodejt', ty pizdo vošklivá,...*“ (Viewegh, 2008, s. 121), když mluví o pro něj nepěkné dívce. Podruhé když je znechucen otázkami redaktora Bruna – *Ten chlap je vosina v tvý prdeli.* (Viewegh, 2008, s. 146). Tyto dva příklady protetického *v* jsou proneseny v emocionálně vypjatých situacích.

Výrazy, v nichž je místo spisovného *i/y* užito nespisovného *ej*, jsou i v Románu pro muže – *tejden, nezbejvaj, zaleje, vylejte, cejtěj, bejt, vyhejbaj, tejrát,...* (Viewegh, 2008, s. 48, 58, 88, 89, 103, 130, 137, 150). Hlavními uživateli jsou Aneta, Cyril a Šimi a René. Aneta užívá nespisovné *bejt* v situaci, kdy přišla na to, že její přítel je ženatý, tedy v silně emotivní scéně – „*Ach tak. Tohle by dokonce mohla bejt pravda.... Muselo ti bejt přece jasný,...*“ (Viewegh, 2008, s. 130). Šimi a René jsou v románu vykresleni jako hlupáci a přesně podle toho se vyjadřují – „*Na celej tejden?*“ (Viewegh, 2008, s. 48). *Zranění se mu zaplatpánbůh zatím vyhejbaj. Mohlo by to bejt...* (Viewegh, 2008, s. 137).

Různé výslovnostní varianty a zkomoleniny slov jsem také našla – *jabka, de, deš, dyk, pozdějc* (Viewegh, 2008, s. 30, 34, 90, 122, 130). Užívají je Cyril, René a Aneta. Aneta užívá často nespisovné varianty, když je rozčilená – „*Vo co ti jako de, ty čůráku!?*“ (Viewegh, 2008, s. 34) říká, když se dozví, že její bratr umírá.

Pro Reného a Cyrila je v románu typické krácení vokálů – *černym, říkám, neni, věřim, mežitim, nerozumim, novym, nemyslim, nesnašim* (Viewegh, 2008, s. 13, 43, 43, 105, 55, 58, 58, 63, 125). Aneta užívá krácení především tehdy, když mluví s Cyrilem – „*Proč tomu kurva pořád říkáš pánská jízda, když s váma jezdím já?*“ (Viewegh, 2008, s. 18).

2.7.3.2. Rovina morfologická

U podstatných jmen se vyskytly čtyři výskyty slov s nespisovnou koncovkou *-ma* – *s bordelama, s restauracema, před minutama, s novinářema* (Viewegh, 2008, s. 77, 77, 109, 147). Když Cyril vypráví svým sourozencům zážitky ze svých služebních cest – „*S bordelama to máš jako s restauracema...*“ (Viewegh, 2008, s. 77). Další užívá Anetin přítel Alan, když spolu telefonují – „*Před deseti minutama jsme skončili.*“ (Viewegh, 2008, s. 109). Spojení *s novinářema* užívá spisovatel, když rozčilen mluví k redaktorovi – „*Mám prostě s novinářema své zkušenosti...*“ (Viewegh, 2008, s. 147). Další nespisovné prvky se u podstatných jmen neobjevují.

Nejčastěji z nespisovných prvků se v románu vyskytují nekodifikované tvary tvrdých adjektiv vzoru *mladý – smutnej, odborovej, nesamostatnejch, zsranej, pitomej, hodnej, chudej, sympatickej, zlatej, nemocnej, správnej, bezpečnej, malej, veškerej, dojatej* a mnohé další (Viewegh, 2008, s. 18, 26, 26, 26, 32, 36, 36, 39, 43, 48, 48, 63, 78, 96, 106,...). Nejvíce těchto nespisovných adjektiv používá Cyril v přímých řečech, nejčastěji když mluví s někým pro něj níže postaveným – „*Já jsem bohatej soudce René. Víš, proč musí být správnej soudce bohatej?... Aby moh bejt nezávislej!* „ (Viewegh, 2008, s. 48 – 49). Tato adjektiva užívá často i Aneta, obvykle při hovoru s Cyrilem. Ve většině případů se opět dohadují – „*Co nám to tady zase kecáš, ty zsranej čůráku?!... Bejt chudej a hodnej není životní neúspěch.*“ (Viewegh, 2008, s. 26, 36). Tyto nekodifikované tvary užívá i René – „*Sem dojatej.*“ (Viewegh, 2008, s. 106), když mluví s přítelkyní Tali a podezřívá ji z nevěry. Jediný případ, kdy nespisovný tvar užije Bruno – „*Je sympatickej.*“ (Viewegh, 2008, s. 39). Mluví se svou dcerou a chválí jejího přítele, komunikuje tedy jazykem mladých lidí.

Dalším častým nespisovným prvkem je koncovka *y* u adjektiv v plurálu a u singuláru neuter – *to úchylný, soukromý problémy, celý roky, to úžasný, smrtelný nemoci, veškerý parapety, tvrdý přistání, vydaný knížky, celý dny, šumavský dřevorubce, nenapravitelný škody, to krátký, něco dlouhýho, neviditelný ruce,...* (Viewegh, 2008, s. 20, 26, 26, 40, 41, 42, 43, 50, 51, 58, 73,73, 122). Jako jinde i tyto prostředky užívá převážně Cyril a Aneta v přímých řečech. V jednom případě byl výskyt i v řeči vypravěče – *Copak vážně nevědí, že do měsíce skončej veškerý parapety v nejbližší sběrně?* (Viewegh, 2008, s. 42). Ve dvou případech jsou tato adjektiva užita studenty při besedě se spisovatelem – „*Proč to máte všechno tak krátký?*“ „... „ *Myslel jsem, proč nikdy nenapišete něco fakt dlouhýho?*“ (Viewegh, 2008, s. 73).

U zájmen se objevovaly odchylky jen u zájmen neurčitých, jež se skloňují jako adjektiva s nespisovnou koncovkou *ej* – *některej, každěj* (Viewegh, 2008, s. 49, 137). Jednou ho použije Cyril, když mluví s Reném – „... *že by se Tali některej den výjimečně svlíkla dvakrát.*“ (Viewegh, 2008, s. 49). Podruhé ho užívá ve svém vyprávění fotbalista Šimi – *Fanoušci ho loni přijali pěkně, každěj nováček takový štěstí neměl.* (Viewegh, 2008, s. 137).

U sloves je užívání nespisovných tvarů častější. Tvary sloves třetí třídy zakončeny na *u/ou* – *nedokážou, potřebuju, pracujou, nepotřebuju, kupujou, garantuju, pochybuju, potřebuju, existujou, pozorujou, píšou, okoušu, šikanujou, gratuluju, miluju...* (Viewegh, 2008, s. 26, 40, 48, 6, 56, 56, 56, 66, 67, 78, 83, 84, 93, 145, 109,...). Není neobvyklé, že hlavními uživateli jsou Cyril a Aneta, převážně když mluví spolu – „*Sex si kupujou všichni.... A garantuju ti, že v tomhle případě to navíc udělá fakt ráda...*“ (Viewegh, 2008, s. 56). „*Je to od tebe velkorysý, brácho – ale stejně o tom pořád pochybuju.*“ (Viewegh, 2008, s. 56). Tyto tvary nejsou nespisovné, ale spisovné hovorové, nicméně jsou i v tomto románu hojně užívány a jsou pro jejich uživatele charakteristické.

Nespisovná koncovka *ej* (*ěj*) ve třetí osobě plurálu - *běžej, choděj, nedonutěj, skončej, musej, neuměj, cejtěj, neplatěj, nezměněj uslyšej...* (Viewegh, 2008, s. 26, 26, 41, 42, 45, 93, 102, 124, 144,...). Často je opět užívá Aneta při hádkách s Cyrilem, jenž je užívá také – „... *a místo toho běžej žalovat veřejnoprávní televizi.*“ „*Ale hovno!... za náma choděj až tehdy, když už ztratili veškerou víru ve spravedlnost...*“ (Viewegh, 2008, s. 26). Tyto slovesné tvary často užívají i Šimy s Reném. Šimi ve své kapitole - ... *ti zmetci, co za člověkem choděj...; není z těch, co neuměj přiznat chybu; vyřešej to....* (Viewegh, 2008, s. 137). René je užívá vždy v přímé řeči – „*At' se koukaj a platěj...*“ (Viewegh, 2008, s. 29). „*Za to tě neplatěj, ne?*“ (Viewegh, 2008, s. 106).

Slovesné tvary s odsunutým koncovým *-l* jsou v textu také zastoupeny, některé z nich se v románu opakují – *pomoh, řek, nemoh, neřek, nešáh, moh, nevším* (Viewegh, 2008, s. 54, 54, 60, 101, 122, 146, 19). Všechna tato slova jsou užita v přímých řečech postav – Anety, Cyrila a Reného. Nejvíce jich je užito v pasážích, kdy spolu mluví Cyril a Aneta, nebo Aneta a Bruno – „*Řek bych, že pár kilo klidně může zhubnout.*“ (Viewegh, 2008, s. 54). „*Kdybys jim to neřek, trápily by se... pak...*“ (Viewegh, 2008, s. 148).

Slovesa se zakončením *-m* v 1. osobě plurálu – *přijdem, stihnem, nevykašlem, shodnem, přivezem, pozorujem, nepojedem, hrajem* (Viewegh, 2008, s. 44, 46, 56, 63, 76, 112, 126, 132). Jako v předešlém případě i tato slovesa se vyskytují pouze v přímých řečech hlavně

Cyrila, Anety, Reného. Jednou ho užívá studentka, která má dělat se spisovatelem rozhovor – „*Já teď na tu školní besedu nemůžu, ale do knihovny přijdem.*“ (Viewegh, 2008, s. 44). I tyto tvary jsou už brány jako hovorové.

Ve dvou případech jsem v románu našla nespisovnou podobu podmiňovacího způsobu slovesa být – *co bysme, abysme* (Viewegh, 2008, s. 58, 144). Jednou ho užívá Cyril – „*a to pak vážně nevím, co bysme dělali...*“ (Viewegh, 2008, s. 58). Podruhé René – „*Abysme se z toho na poslední chvíli náhodou neposrali!*“ (Viewegh, 2008, s. 144).

2.7.3.3. Rovina lexikální

Univerbizovaných výrazů se v textu mnoho nevyskytuje – *igelitku, gulášovka, vlašák* (Viewegh, 2008, s. 41, 42, 85). Když se Aneta rozčileně dohaduje se svým bratrem – „*Polívky z pytlíku vařila i máma! Nevzpomínáš si na písmenkovou? Nebo na gulášovku?*“ (Viewegh, 2008, s. 89). „*Tvoje sebevědomí je na úrovni vlašáku – v tom je tvůj problém.*“ (Viewegh, 2008, s. 41). Tento univerbizovaný výraz použije Cyril, když se dohaduje se svou sestrou, stejně jako v předešlém případě.

Důležitým prvkem v románu jsou vulgarismy – *píčusové, hajzlové, hovna, kurva, zasranej čůráku, píčoviny, v prdeli, mrdám, píča, kunda, sviňák, debile, krávo, děvko...* (Viewegh, 2008, s. 13, 18, 18, 18, 26, 30, 37, 43, 43, 45, 133, 56, 87, 111). Dalo by se říci, že vulgarismů užívá každá hlavní postava románu. Nejvíce sourozenci Cyril a Aneta. Už v úvodu, kdy Cyril přijíždí na svatbu a své sourozence s úsměvem pozdraví – „*Nazdar, píčusové*“ (Viewegh, 2008, s. 13). O několik stran dál Aneta s úsměvem říká Cyrilovi – „*Že bys mi třeba pomoh, ty píčusi nevychované?!*“ (Viewegh, 2008, s. 54). Většina vulgarismů je součástí oslovení jiné osoby. Vulgarismy jsou obvykle součástí přímých řečí – „*Co nám to tady kecáš, ty zasranej čůráku?!*“ (Viewegh, 2008, s. 26). V silně emotivní situaci, kdy sourozenci jedou k hrobu rodičů, mluví všichni sprostě – „*Konečně svoboda, vy mrdky!... Čum na cestu, kokote.... A ty už koukej taky něco říct, ty čůráku.... A co, ty píčo?*“ (Viewegh, 2008, s. 76).

Vulgarismy se objevují i v partu vypravěče – *Většina ostatních věcí jsou podle Reného víceméně kraviny, zejména pak sushi... a podobné píčoviny. Lidé se podle Reného dělí na borce... a debily.* (Viewegh, 2008, s. 30). *Krávo, říkáš si v duchu, ty tupá krávo.* (Viewegh, 2008, s. 87) – zde vypravěč mluví o nepříjemné servírce.

Slova s inherentní expresivitou – *funuskvádro, chlastáš, vychcánek, čuramedány, zpiřar, šetrílka, lůzr, naflusat, štokrle, mašinfira...* (Viewegh, 2008, s. 13, 18, 26, 30, 38, 43, 67, 91,

113, 140). Tato slova se často vyskytují v řeči vypravěče - ...*když jí například nějaký další vychcánek, ..., s úsměvem lze do očí -...* (Viewegh, 2008, s. 26). Na podobné čuramedány má René poměrně jasný názor. (Viewegh, 2008, s. 30). V přímé řeči se tato expresivní slova objevují hlavně u Cyrila – „*Mluvíš jako my, chlastáš jako my.*“ (Viewegh, 2008, s. 18) říká Cyril Anetě při běžné komunikaci. „*Dohlídneš na něj pro případ, že by ho z neznámého důvodu,*“ ... „*napadlo naflusat nám do talíře.*“ (Viewegh, 2008, s. 91), říká Cyril, když posílá sestru, aby dohlédla na přípravu jejich jídla. Výraz *funuskvádro* použije Cyril, když se žení jeho bratr Bruno. Užití slova je ironické – „*Přece se nebudeš ženit v tom černym funuskvádro.*“ (Viewegh, 2008, s. 13).

Slova s adherentní expresivitou – *prasata, kouří, šedesát papírů, deset táců, koule, hrůzo, píchat...* (Viewegh, 2008, s. 25, 29, 46, 49, 57,120,132,...) Většinou i tato slova jsou užívána v přímé řeči.

„*Jen ať se ty prasata koukaj*“ (Viewegh, 2008, s. 29) říká René o zákaznicích striptýzového klubu. René užívá i další z expresivních výrazů, když domlouvá s Cyrilem zapůjčení Tali – „*Jenže Tali bere za privátní vystoupení deset táců.*“ (Viewegh, 2008, s. 49). Na to mu Cyril odpovídá – „*Budem tam šest dní, čili dostaneš šedesát papírů*“ (Viewegh, 2008, s. 49). I ve vyprávění jsou slova s adherentní expresivitou - *Ty bud' zticha, ty hrůzo! zaječí na ni tvoje topořivá tělíska, vyrušená ze soustředění.* (Viewegh, 2008, s. 120). Zde spisovatel nepěkně přemýšlí o jedné ze studentek.

2.7.3.4. Rovina syntaktická

Ani v Románu pro muže jsem žádnou odchylku na syntaktické rovině nenašla. Časté je však užívání pomlček. Někdy toto užití pomlčky zvyšuje napětí. Například ve scéně, kdy se Bruno těší na intimní setkání s Tali – *V půl sedmé ráno se vzbudí s erekcí desetiletí – ale postel vedle něj je studená a prázdná.* (Viewegh, 2008, s. 115). Často jsou v přímé řeči a značí pauzu v tom, co zrovna někdo říká – „*Cyрил ti chtěl udělat radost, chápeš. Teda já samozřejmě taky – to je snad jasný, ne?*“ (Viewegh, 2008, s. 78).

V Románu pro muže jsou nespisovné prvky užívány především k charakteristice postav. Nejvíce nespisovných slov se vyskytuje v řeči soudce Cyrila, který sám sebe považuje za výjimečného a mocného člověka. Nespisovně se vyjadřuje, hlavně když mluví s lidmi, již jsou níže postavení než on sám. Dalším uživatelem je Aneta – ta nespisovně mluví převážně při komunikaci s Cyrilem, a také v rozčilení a emotivních situacích. Nespisovná mluva je

charakteristická i pro Šimiho a Reného. Oba dva jsou považováni v románu za hlupáky a podle toho se i vyjadřují. Výrazné je zde užívání vulgarismů – u Cyrila a Anety se stávají součástí běžné komunikace, někdy dokonce bez hanlivého příznaku. Hrdinové v románu často za nespisovné výrazy skrývají své skutečné emoce.

III. Závěr

Ve své práci jsem se zaměřila na tři romány Michala Viewegha a hledala v nich, jaké nespisovné prostředky v nich autor užívá a jak často je užívá. Na základě rozboru jazyka románů jsem dospěla ke zjištění, že ve všech třech románech jsou nespisovné prvky obsaženy. Nicméně ani v jednom z románů není nespisovných prvků více než spisovných. Romány jsou tedy psány převážně spisovným jazykem.

Nejvíce nespisovných prvků se objevovalo v románu *Zapisovatelé otcovský lásky*, v němž hlavní postava užívala nespisovných prvků opravdu důsledně. Nejvíce nespisovných prvků se nacházelo na rovině morfologické, a to všech románech. Úplně největší výskyt byl u adjektiv, která mají ve všech rodech unifikovanou koncovku – *y* (*nepříjemný okolnosti, veškerý parapety,...*). V oblasti adjektiv byly také velmi časté nekodifikované tvary tvrdých adjektiv vzoru *mladý* s koncovkou *-ej* (*nazrzlej, bezpečnej,...*). Dosti časté byly i hovorové tvary sloves s koncovkou *-u/ou* (*zapisuju, pracujou,...*). Podobný počet výskytů jako v předešlém případě byl i ve 3. osobě plurálu u sloves 4. třídy s obecně českou koncovkou *-ej* (*ěj*) (*seděj, choděj*). Větší výskyt byl i u slovesných tvarů s redukovaným koncovým *-l* (*nastyd, nešáh*) a také hovorové tvary končící na *-m* (*přijedem, vezmem*). Velmi málo se nespisovné prvky objevovaly nebo vůbec se neobjevovaly u podstatných jmen, zájmen a číslovek. Pokud už se vyskytly, šlo především o zájmena a číslovky s adjektivním skloňováním.

Na rovině fonetické se nespisovné prvky vyskytovaly spíše ojediněle. V žádném z románů se neobjevila rodová záměna. Stejně tak ani prvek *ou*, který bývá někdy užíván namísto *u* (*úcta* → *oucta*) se v románech neobjevil ani jednou. V románu *Zapisovatelé otcovské lásky* a v *Románu pro muže* postavy v několika více případech užívají krácení vokálů (*řikáš, nerozumim, myslim...*).

Na rovině lexikální se objevovala slova expresivní, a to jak ta s expresivitou inherentní, tak v menší míře i slova s expresivitou adherentní. Příklad kontextové expresivity jsem našla pouze jeden v románu *Výchova dívek v Čechách*. V románech se objevovaly i výrazy univerbizované. Rovněž vulgarismy byly součástí Vieweghových textů. Objevují se ve všech třech románech, nejvíce však v *Románu pro muže*, kde často dotváří charakteristiku postav.

Nejčastější funkcí u Vieweghových románů, které jsem zkoumala, je funkce charakterizační. Mnohdy sám autor postavu charakterizuje jako člověka s nižším vzděláním či

funkcí, a poté ji nechá mluvit nespisovným jazykem. Toho si můžeme všimnout například u postavy fotbalisty Šimiho z *Románu pro muže* nebo u jeho kamaráda Reného, jenž je majitelem nočního klubu. Zde jde o postavy, které se navíc vyskytují v prostředích, pro něž je užívání nespisovnosti typické – fotbalový klub, noční podnik. Někdy i vzdělané postavy užívají nespisovných prostředků – často se stylizují do jiné role – například zapisovatel v románu *Zapisovatelé otcovský lásky*, jenž se snaží nespisovným vyjadřováním snižovat sám sebe. Snaží se zaujmout a provokovat. Jiná situace nastává u soudce Cyrila z *Románu pro muže*. Ten nespisovnou mluvou dokazuje sobě i ostatním, že je něco víc než oni.

Dále jsou nespisovné prostředky často užívány v mluvě dětí a studentů. Ve všech třech románech se objevují jak děti, tak studenti či studentky a ve všech užívají ve svých dialozích nespisovných prostředků. Viewegh se tak snaží napodobit běžnou komunikaci dětí/ studentů. V situacích, kdy dospělí (učitel, spisovatel) mluví se studenty nebo dětmi, ať už svými, nebo cizími, často užívají nespisovných prostředků. Snaží se přizpůsobovat jazyku svých komunikačních partnerů.

Často se můžeme v románu setkat s případem, kdy je nespisovných prostředků užíváno v jistých emotivních situacích. Nejčastěji k tomu dochází při hádkách – toho si můžeme všimnout u Beáty a Agáty z *Výchovy dívek v Čechách* a často také u Anety z *Románu pro muže*. Je zajímavé, že při hádkách nebo citovém rozrušení sklouzávají k nespisovnosti převážně ženy. Ale i muži v románech mívají tendenci v silných okamžicích mluvit nespisovně – příznačné je v této situaci užívání vulgarismů. Připomínám scénu z *Románu pro muže*, kdy sourozenci jedou k rodinnému hrobu, nebo v *Zapisovatelích otcovský lásky* scénu z Vánoc otce Karla a syna zapisovatele. V *Románu pro muže* se hlavní postavy – Aneta, Bruno a Cyril často snaží nespisovností zakrývat své skutečné emoce a pocity. Toho si můžeme v menší míře všimnout i v románu *Zapisovatelé otcovské lásky*.

V některých případech mluvčí nespisovností naznačují svůj osobní vztah k jiným postavám. Zde jde především o oslovení pomocí vulgarismů, či expresivních slov. Nespisovné prvky jsou tedy užívány k hodnotící charakteristice, jak kladné, tak záporné. Toho si můžeme všimnout zejména v *Románu pro muže*, v menší míře i v ostatních dvou.

Při prostudování románů jsem dospěla k závěru, že nespisovné prvky jsou vždy užívány účelně, tedy nijak přehnaně. Nedá se ani říct, že by se množství nespisovných prostředků zvyšovalo v souvislosti s rokem vydání románů. Užívání nespisovných prostředků se odvíjí od konkrétních příběhů, postav a situací v konkrétních románech.

Prameny

Viewegh, M.: *Výchova dívek v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1994. 183 s.

Viewegh, M.: *Zapisovatelé otcovské lásky*. Vyd. 1. Brno: Petrov, 1998. 200 s.

Viewegh, M.: *Román pro muže*. Vyd. 1. Brno: Druhé město, 2008. 157 s.

Literatura

Čechová M. (ed): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996. 380 s.

Čechová M. a kol.: *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s.

Čechová M. a kol.: *Současná česká stylistika*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003. 342 s.

Hausenblas, K.: Čeština v dílech slovesného umění. In: *Kultura českého jazyka*. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1969, s. 89–101.

Hoffmann, B.: Michal Viewegh – autor postmoderních bestsellerů? (Pokus o portrét postmoderního prozaika). In: *Přednášky ze 42. běhu Letní školy slovanských studií: 2. díl. Přednášky z literární vědy, kultury a historie*. Praha: Filozofická fakulta UK, 1999, s. 99–117.

Hoffmann, B.: Post-strukturální myšlení a poetika české postmoderní literatury (Ke stylu próz V. Macury, M. Viewegha a divadelních inscenací P. Lébla). *Stylistyka*, 2000, roč. 9, s. 49–56.

Hruška P. ed. a kol.: Spisovnost a nespisovnost v literární komunikaci. In: *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. s. 342.

Chloupek J., Krčmová M., Minářová E.: *Stylistické minimum: základní pojmosloví a pracovní sešit pro seminář ze stylistiky*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987. 118 s.

Chloupek J.: *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1986. 131 s.

Machala, L.: *Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2001. 241 s.

Mareš, P.: Mezi spisovnou a nespisovnou češtinou. K užívání jazyka v současné české próze. *Slavia*, 2008, roč. 77, č. 1–3, s. 111–123.

Slovník české literatury po roce 1945 [online]. [Praha]: Ústav pro českou literaturu AV ČR, [2008?] Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz>.

Stich, A.: K obecné češtině v současné krásné próze (Ota Pavel). *Naše řeč*, 1975, roč. 58, s. 215–223.

Stich, A.: O jazyce dvou současných autorů. *Naše řeč*, 1990, roč. 73, s. 113–126.

Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 139 s.

Další prostudovaná literatura

Daneš, F. A kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997. 292 s.

Daneš, F.: *Kultura a struktura českého jazyka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 511 s.

Jančáková, J.; Komárek, M.; Uličný, O.: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995. 399 s.

Maglione, C.: Nové uplatnění obecné češtiny v literatuře. *Naše řeč*, 2001, roč. 84, s. 74–80.

Minářová, E., Ondrášková, K.: *Spisovnost a nespisovnost: zdroje, proměny a perspektivy: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vzdělávacím středisku Šlapanice 10. - 12. února 2004*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 399 s.

Sgall, P., Hronek, J.: *Čeština bez příkras*. Vyd. 1. Praha: H&H, 1992. 181 s.

Sgall, P., Panevová, J.: *Jak psát a jak nepsat česky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 197 s.

